

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Fabian Rosengren

Om att avvika från samhällets grundläggande normer

Socialt nedbrytande beteende ur ett rättssäkerhetsperspektiv

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Martina Axmin

Termin för examen: Period 1, HT2020

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
1 INLEDNING	4
1.1 Introduktion	4
1.2 Syfte och frågeställningar	4
1.3 Avgränsningar	5
1.4 Metod	5
1.5 Material	6
1.6 Begrepp	6
1.7 Disposition	7
2 TVÅNGSOMHÄNDERTAGANDE AV UNGA – NU OCH DÅ	8
2.1 Introduktion	8
2.2 Aktuell lagstiftning - LVU	8
2.2.1 Miljöfallen – 2 § LVU	9
2.2.2 Beteendefallen – 3 § LVU	9
2.2.3 Missbruk	10
2.2.4 Brottslig verksamhet	11
2.2.5 Socialt nedbrytande beteende	11
2.3 Tvångsomhändertagande av unga genom historien	12
2.3.1 1902 års vanartslag	12
2.3.2 1924 års barnavårdslag	13
2.3.3 Barnavårdslagen – 1960 års barnavårdslag	14
2.3.4 Lag (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga	16
2.4 Praxis	17
2.4.1 RÅ 2000 ref 33	18
2.4.2 RÅ 2010 ref. 24	19
2.4.3 HFD 2015 ref. 7	23
2.4.4 HFD 2015 ref. 42	26
2.5 Praxis - sammanfattning	27
2.5.1 Aggressivitet, våld och asocialt beteende	28
2.5.2 Psykiska störningar	28
2.5.3 Risktagande och självdestruktiva beteenden	29

3	RÄTTSÄKERHET	30
3.1	Introduktion	30
3.2	Traditionell/formell rättssäkerhet	30
3.2.1	Traditionell/formell rättssäkerhet inom förvaltnings-och socialrätt	31
3.3	Materiell rättssäkerhet	32
4	RESULTAT	34
4.1	Vad är socialt nedbrytande beteende?	34
4.2	Praxis ur ett rättssäkerhetsperspektiv	37
4.2.1	RÅ 2000 ref. 33.	37
4.2.2	RÅ 2010 ref. 24	40
4.2.3	HFD 2015 ref. 7	41
4.2.4	HFD 2015 ref. 42	44
4.3	Promblematik med begreppet	45
4.3.1	Alternativ till socialt nedbrytande beteende	49
4.4	Sammanfattning och avslutande reflektioner	50
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	52
	Tryckta källor	52
	Litteratur	52
	Offentligt tryck	53
	Utredningsbetänkanden	53
	Propositioner	53
	Elektroniska källor	53
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54
	Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare regeringsrätten)	54

Summary

The focus of this thesis is on the necessary prerequisite socially destructive behavior (in Swedish: “socialt nedbrytande beteende”) in the 3 § LVU from a rule of law perspective. As a starting point for this, a judicial enquiry of socially destructive behavior is done to establish what the judicial meaning of the term is. The basis of this enquiry consists of consulting the text of the law, the legislative history, the precedents and literature of jurisprudence. The term rule of law is also presented later on in the thesis via two models to explain the term. Finally, these models of rule of law are applied on the term socially destructive behavior as well as the precedents in an analysis.

Sammanfattning

Arbetet fokuserar på rekvisitet socialt nedbrytande beteende i 3 § LVU ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Till grund ligger en rättsutredning av begreppet baserat främst på lagtext, förarbeten och praxis. Det följer även en kort presentation om tvångsomhändertagande av personer under 18 år under 1900-talet för att ge en bredare bild av ämnet till läsaren, samt för att belysa utvecklingen av rättssäkerhetsaspekten i dessa mål. Det sker också en mer grundläggande genomgång av de prejudicerande målen för rekvisitet. Senare i uppsatsen presenteras begreppet rättssäkerhet och två definitioner av begreppet. Dessa appliceras senare på rättsutredningen för att analysera både hur begreppet socialt nedbrytande beteende förhåller sig till dessa samt hur högsta instans tycks förhålla sig till rättssäkerhet i dessa mål.

Förord

Jag skulle vilja rikta ett stort tack till alla som hjälpt mig med uppsatsen och under mina år på juristprogrammet. Framförallt vill jag tacka min handledare, Martina Axmin, utan vars hjälp och vägledning denna uppsats inte hade kunnat skrivas. Dessutom vill jag tacka mina studiekamrater utan vars hjälp jag säkerligen inte kunnat ta mig genom juristprogrammet.

En stor mängd personer har hört av sig och erbjudit sig att korrekturläsa och kommit med värdefull kritik. Av er vill jag särskilt tacka Gustav för dina synpunkter på språket i uppsatsen och Simon för dina synpunkter på både formalia och juridik.

Avslutningsvis vill jag tacka Ylva för dina synpunkter på allt ovanstående (utom möjligtvis det juridiska) samt din stöttning under hela processen. Och utanför processen.

1 Inledning

1.1 Introduktion

Uppsatsen fokuserar på begreppet socialt nedbrytande beteende i 3 § Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) ur ett rättssäkerhetsperspektiv. LVU ger möjligheten för det offentliga att med tvång omhänderta unga (personer under 18 år och i vissa fall upp till 20 år) mot deras och deras vårdnadshavares vilja. Detta är ett stort ingrepp i den enskildes privatliv och innebär inskränkningar av flera fri-och rättigheter som denne tillerkänts. Av dessa anledningar är det av stor vikt att dessa processer omgärdas av rättssäkerhet. I jämförelse med andra rekvisit i LVU kan begreppet socialt nedbrytande beteende framstå som mer oklart och vagt. Därför avser denna uppsats reda ut både vad rekvisitet socialt nedbrytande beteende innebär samt hur det förhåller sig till rättssäkerhet.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att genomföra en rättsutredning av begreppet socialt nedbrytande beteende i 3 § LVU ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

Uppsatsen har som huvudsaklig uppgift att redogöra för hur begreppet socialt nedbrytande beteende i 3 § LVU förhåller sig till begreppet rättssäkerhet. För att klargöra detta så krävs att båda begreppen förtydligas – vad innebär socialt nedbrytande beteende och vad innebär rättssäkerhet? För att besvara dessa frågor så innehåller arbetet tre olika delar, en del som fokuserar på begreppet socialt nedbrytande beteende och en del som fokuserar på begreppet rättssäkerhet. I den avslutande delen appliceras sedan rättssäkerhetsbegreppen på resultatet från den första delen. För att kunna göra detta har följande frågeställning formulerats:

1. Vad innebär begreppet socialt nedbrytande beteende i 3 § LVU?
2. Vilka definitioner av begreppet rättssäkerhet finns?

3. Hur förhåller sig högsta instans till rättssäkerhet i mål gällande socialt nedbrytande beteende?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen kommer att fokusera på begreppet socialt nedbrytande beteende i 3 § LVU som faller under de s.k. beteendefallen av tvångsomhändertagande. Även andra sådana beteendefall kommer att ges ett litet utrymme, dels för att ge läsaren en större förståelse för ämnet, men även för att möjliggöra jämförelser mellan dessa fall. Dessutom kommer fokus ligga på ansökan om vård och inte det omedelbara omhändertagandet som socialnämnden kan besluta om.

I uppsatsen presenteras bland annat två modeller av begreppet rättssäkerhet. I dessa diskuteras begreppen fri-och rättigheter. Även dessa begrepp kan med fördel tydligare definieras, men med tanke på de begränsningar som denna typ av arbete innebär har jag valt att inte ytterligare fördjupa mig i dessa begrepp. Istället kommer de fri-och rättigheter som refereras till enbart presenteras utifrån de lagrum där de står att finna.

1.4 Metod

Denna uppsats är genomförd med en rättsdogmatisk metod för att kunna besvara uppsatsens frågeställningar. Eftersom uppsatsen fokuserar främst på begreppet socialt nedbrytande beteende i 3 § LVU har detta undersökts med hjälp av de allmänt accepterade rättskällorna: lagtext, förarbeten, praxis samt doktrin. Dessa undersöks för att fastställa gällande rätt. Framförallt kommer en stor del av uppsatsen utgå från förarbeten och praxis då det är centralt för rättsutredningen att klargöra syftet med bestämmelsen samt hur domstolar har tolkat och förhållit sig till detta syfte.

Genomgången av begreppet rättssäkerhet har skett med samma metod, men framförallt genom ett användande av lagtext och doktrin. Resultatet av denna

del kommer sedan att användas för att analysera både rättsutredningen och praxis.

Praxis har en central del i uppsatsen, dels för rättsutredningen och dels för att sedan ligga till grund för att belysa hur begreppet socialt nedbrytande beteende behandlas ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

1.5 Material

Uppsatsen är främst baserat på lagtext, förarbeten och praxis. Främst för att den i viss mån har som syfte att undersöka dessa. Även doktrin har använts som källor, särskilt till delen som fokuserar på begreppet rättssäkerhet. I processen att hitta källor till uppsatsen upptäcktes det att det inte existerade särskilt mycket doktrin som behandlade specifikt socialt nedbrytande beteende. Den doktrin som fanns fokuserade på ämnet ur ett särskilt perspektiv (jfr. Schlytter och Mattsson) och att den framförallt utgick från förarbeten. Därför har även denna uppsats primärt samma källa. En stor del av arbetet är även baserat kring praxis, varpå ingen källa behövs.

1.6 Begrepp

Under uppsatsen kommer vissa begrepp att användas som kan kräva viss förklaring. En stor del av uppsatsen är att förklara begreppet socialt nedbrytande beteende och begreppet rättssäkerhet. Därför kommer de inte att förtydligas i denna del. Utöver dessa finns det en del för uppsatsen mindre centrala (men inte oviktiga) begrepp som enklare kan beskrivas hur de kommer att användas. Det första är ”den unge/unga” som kommer att dyka upp vid ett flertal gånger i uppsatsen. Med dessa begrepp avses den person som riskerar att bli tvångsomhändertagen i LVU-mål. Med tvångsomhändertagen avses den handling att det offentliga beslutar att den unge ska vårdas på annan plats än dennes hemmiljö. Vidare används också begreppen beteendefall och miljöfall. Det är två olika typer av omhändertaganden enligt LVU där det första är baserat på omständigheter som inte är hänförliga till dennes beteende. Beteendefallen är däremot de fall

av omhändertaganden där anledningen till omhändertagandet beror på den unges beteende.

I vissa mål som presenteras i uppsatsen förekommer olika begrepp kring psykiska sjukdomar och tillstånd. De ord som i uppsatsen används för att beskriva dessa kommer då att vara samma som används i målet.

Ett flertal övriga begrepp kommer dessutom att förklaras närmare löpande i texten.

1.7 Disposition

Uppsatsen innehåller förutom denna inledande del ytterligare tre delar. Den första fokuserar på begreppet socialt nedbrytande beteende baserat på lagtext, förarbeten och doktrin samt innehåller en historisk genomgång av lagstiftning av liknande karaktär som LVU. Vidare följer en genomgång av praxis kring begreppet för att klargöra vad rätten anser vara socialt nedbrytande beteende enligt 3 § LVU och vad som faller utanför begreppet. Därefter så följer en genomgång av begreppet rättssäkerhet och olika modeller för att förklara det. Efter detta granskas resultatet från den första delen ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Det vill säga, en/flera av rättssäkerhetsdefinitionerna används som perspektiv på begreppet socialt nedbrytande beteende och hur högsta instans har valt att tolka det.

2 Tvångsomhändertagande av unga – nu och då

2.1 Introduktion

Denna del av uppsatsen behandlar dels den aktuella lagstiftningen på området och dels en historisk genomgång av liknande lagstiftning under 1900-talet. Sedan följer en genomgång av de centrala rättsfallen gällande socialt nedbrytande beteende.

2.2 Aktuell lagstiftning - LVU

Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga är i skrivande stund den aktuella lagstiftningen kring tvångsomhändertagande av barn och unga. Omhändertagandet från samhällets sida kan enbart ske om det är för att tillgodose ett angeläget skyddsintresse.¹ Utgångspunkten är att frivillighet ska finnas när samhället genomför insatser i form av vård eller socialtjänst, men lagstiftaren har också funnit att det finns fall när samhället ändå kan komma att behöva ingripa trots att frivillighet saknas. LVU är ett av dessa. Av 5 kap 1 § socialtjänstlag (2001:453) (SoL) framgår att kommuner har ett särskilt ansvar för barn och unga. För att kunna uppfylla detta ansvar, även i de fall när varken föräldrar (eller vårdnadshavare) eller den unge själv frivilligt tar emot de vårdinsatser som anses vara nödvändiga, existerar LVU. Detta framgår också av 1 § LVU 1 st: ”*Insatser inom socialtjänsten för barn och ungdom ska göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen (2001:453). Insatserna ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.*”. I nästföljande stycke av samma paragraf framkommer dock undantagen till frivilligheten – d.v.s. när tvångsåtgärder får sättas in mot unga: ”*Den som är under 18 år ska dock beredas vård enligt denna lag, om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § föreligger och det kan antas att*

¹ Lerwall s. 18.

behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller dem som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.”. Stycket hänvisar vidare till 2 § och 3 § som anger vilka situationer som måste föreligga. Vidare återfinns även ytterligare rekvisit för omhändertagandet: *behövlig vård (vårdbehov) och att vården inte kan ges med den unges, eller dennes vårdnadshavares, samtycke – således utan frivillighet.*²

De situationer som hänvisas till i 1 § 2 st. återfinns alltså i 2 § respektive 3 § LVU och delas in i två typer av omhändertagande. Den första typen kallas för miljöfall och den andra för beteendefall. Miljöfallen regleras i 2 § och beteendefallen i 3 §. Denna uppsats kommer fokusera på de senare och framförallt på det som kallas för socialt nedbrytande beteende.

2.2.1 Miljöfallen – 2 § LVU

Miljöfallen kallas som de gör eftersom anledningarna till omhändertagandet syftar till problematik hänförlig till den unges miljö eller dennes hemmiljö, eller åtminstone när grunderna för omhändertagandet inte är hänförliga till den unge själv eller dennes beteende. 2 § lyder: *”Vård skall beslutas om det på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet finns en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas.”*³

2.2.2 Beteendefallen – 3 § LVU

I 3 § LVU regleras de fall när ett omhändertagande sker p.g.a. omständigheter som är hänförliga till den unges egna beteende. Paragrafen lyder: *” Vård skall också beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende.”* Ett antal

² Singer s. 253 f.

³ Singer s. 255 f.

rekvisit räknas upp i paragrafen. Det första, *”...den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för påtaglig risk att skadas...”* gäller för alla s.k. beteendefall. En påtaglig risk måste alltid kunna påvisas föreligga för att ett omhändertagande enligt 3 § ska kunna ske. Detta rekvisit kommer att hänvisas till som ”riskrekvisitet”.

Innebörden av ”påtaglig risk” är att det klart och tydligt ska framgå att den unge lider en risk för skada. Det måste gå att påvisa att det föreligger konkreta omständigheter som talar för att en risk för den unges hälsa eller utveckling skadas.⁴ I förarbetet till nuvarande LVU anges det att det inte får vara *”...fråga om en obetydlig, oklar eller avlägsen risk för den unge utan en klar och konkret risk för skada på den unges hälsa eller utveckling.”*⁵ Detta utvecklas även vidare senare i förarbetet: *”Det får alltså inte vara fråga om något subjektivt antagande om att barnet löper risk att skadas. Inte heller får ovidkommande omständigheter - som t.ex. allmänna samhällsvärderingar - läggas till grund för ett tvångsomhändertagande. Det måste alltså finnas konkreta omständigheter som talar för att risk föreligger.”*⁶ Förutom riskrekvisitet går det också att utläsa även ett rekvisit ur detta. Det missförhållande som föreligger måste alltså medföra att en påtaglig risk för att den unges hälsa eller utveckling skadas. Det måste alltså även föreligga ett vårdbehov.⁷

2.2.3 Missbruk

Den första grunden till ett omhändertagande enligt 3 § LVU är missbruk genom beroendeframkallande medel. Detta rekvisit omfattar både alkohol och narkotika, men även andra preparat som vissa läkemedel och även s.k. syntetiska droger som främst behandlas i lag (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor. Förutom att det ska röra sig av nyttjande av droger eller liknande preparat krävs det vidare att missbruket ska ha uppnått ett visst mått av intensitet och varaktighet, d.v.s. det kan inte röra sig om ett enstaka fall av

⁴ Singer s. 258.

⁵ prop. 1989/90:28 s. 62

⁶ Ibid. s. 63

⁷ Mattsson s. 69.

nyttjande av nämnda preparat. Precis som vid alla typer av omhändertaganden enligt 3 § LVU krävs det att det som tidigare nämnts om påtaglig risk ska vara uppfyllt. För rekvisitet missbruk innebär det att nyttjandet av nämnda preparat ska ha orsakat skada eller medför en risk för påtaglig skada för att ett omhändertagande enligt detta rekvisit ska kunna bli aktuellt. (Lagkommentar 5/11 kl. 11:00)⁸

2.2.4 Brottslig verksamhet

Det andra typen av s.k. beteendefall är brottslig verksamhet. Liksom när det gäller missbruks-rekvisitet så krävs det att det inte rör sig om ett enskilda brott. Inte heller att detta brott är bagatellartat.

Praxis för dessa två tidigare nämnda beteendefallen, missbruk och brottslig verksamhet, finns det fortfarande gällande praxis för från tidigare lagstiftning.

2.2.5 Socialt nedbrytande beteende

Av förarbetet till LVU framgår det att socialt nedbrytande beteende menas att den unge avviker från samhällets grundläggande normer.⁹ I lagtexten är det formulerat som: ”...något annat socialt nedbrytande beteende” vilket föregicks av ”...något annat därmed jämförbart beteende” i tidigare lagstiftning. I förarbetet motiveras denna ändring med att begreppet vidgas till att gälla situationer som inte kan jämföras med kriminalitet eller missbruk men ändå kan komma att skada den unges hälsa eller utveckling.¹⁰ Ett av de exempel som förekommer i förarbetet är att den unge uppehåller sig på en olämplig miljö annat än tillfälligt. Ett exempel på sådana miljöer är t.ex. missbruksmiljöer eller en ”knarkarkvarter”. Att vistas i sådana kretsar kan inte anses vara jämförbart med kriminellt beteende eller att ha missbruksproblematik men skulle ändå kunna anses skada den unges hälsa eller utveckling.¹¹

⁸ Lagkommentar, Clevesköld, Lars, lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (JUNO) hämtad 2020-11-05.

⁹ prop 1989/90:28 s. 67

¹⁰ Ibid. s. 66 f.

¹¹ Ibid. s. 109

Förutom detta exempel lyfts ytterligare två exempel på vad som skulle kunna anses vara socialt nedbrytande beteende i förarbetet: enstaka allvarliga brott som inte kan anses vara brottslig verksamhet och den unge prostituerar sig eller uppträder på en sexklubb.¹² I nämnda proposition diskuteras olika formuleringar av begreppet. Dels föreslår utredaren att ”beteende” byts ut mot ”levnadssätt”. Anledningen till detta är att det senare skulle vara mer konkret än ”beteende”. Det förslaget får kritik, dels för att det anses vara bredare och för att det hän rör mer till en individs livsföring, dels för att ”beteende” bättre täcker de tilltänkta fallen (olämplig miljö/prostitution).¹³ Det refereras också till prop. 1979/80:1 som låg till grund för 1980:s LVU vilket tyder på att trots ändringen i formuleringen från ”...något annat därmed jämförbart beteende” till socialt nedbrytande beteende så finns det en stark koppling till samma typer av beteenden. Det är återigen de tidigare nämnda fall av prostitution eller enstaka allvarligt brott som inte kan anses vara brottslig verksamhet.¹⁴ Fokus för rekvisitet ligger sålunda på att beteendet ska anses vara asocialt d.v.s. bryta mot samhällets grundläggande normer.¹⁵

2.3 Tvångsomhändertagande av unga genom historien

2.3.1 1902 års vanartslag

Den lagstiftning som existerar idag gällande tvångsomhändertagande av barn och unga (1990:52) har föregåtts av ett flertal lagar som tillkom under 1900-talet. Den nuvarande lagen trädde ikraft 1990 och ersatte då tidigare lag med samma namn som i sin tur trädde ikraft 1982. I början av 1900-talet infördes den första lagen med specifika bestämmelser för omhändertagande av barn och unga – lagen den 13 juni 1902 angående uppfostran åt vanartade och i sedlig avseende försummade barn, som kom att kallas för 1902 års vanartslag.¹⁶ I och med denna fick staten möjlighet att skilja barn och unga

¹² Ibid. s. 109

¹³ prop 1989/90:28 s. 67

¹⁴ prop s. 1979/80:1 del A s. 583

¹⁵ Schlytter s. 15

¹⁶ Bramstång s. 9.

från hemmet mot föräldrars eller målsmans vilja när den unge var ”vanartig” eller ”sedligt försummade”. Kommunen hade möjlighet att skapa en barnavårdsnämnd som skulle ansvara för dessa fall som sedan skulle prövas av länsstyrelsen. Denna nämnd kunde också utgöras av skolrådet eller särskild utsedd skolstyrelse. Det fanns också möjlighet att utse en övervakare till den unge.¹⁷

2.3.2 1924 års barnavårdslag

1924 infördes den s.k. barnavårdslagen (lagen den 6 juni 1924 om samhällets barnavård). Förutom att den ersatte 1902 års vanartslag så ersatte den också andra lagar gällande barns utsatthet. Dessa lagar var fosterbarnslagen som reglerade fosterbarn och deras situation och en reglering rörande omplacering av barn i fattigvårdslagen. Anledningen till detta var att skapa en större enhetlighet kring barnavården. Det skedde bl.a. genom att det till skillnad från tidigare blev obligatoriskt för kommunerna att införa en barnavårdsnämnd.¹⁸ Ytterligare en möjlighet för samhället att ingripa infördes även – om den unges liv eller hälsa var i fara. Detta innebar en skillnad mot tidigare lagstiftning då det går att läsa in att skyddsintresset inte enbart är samhällets moral eller sedlighet, utan snarare den unges liv och hälsa.¹⁹ Lagen delade också in de unga i tre olika kategorier beroende på situationer. Den första var personer under 16 år som misshandlades i hemmet, utsattes för allvarlig vanvård eller annan fara till liv eller hälsa. Den andra kategorin avsåg personer under 16, som på grund av föräldrarnas ”lastbarhet”, vårdslöshet eller oförmåga att fostra barnet var i fara att bli vanvårdat. Den tredje kategorin avsåg personer under 18 som befanns vara så ”vanartat” att särskilda uppfostringsåtgärder krävdes för dess både samhällets och den enskildes skull.²⁰

¹⁷ SOU 2015:71 s. 154 f.

¹⁸ Mattsson s. 44.

¹⁹ Bramstång s. 10.

²⁰ prop. 1924:150 22 §).²⁰

Det gjordes också en uppdelning mellan två typer av omhändertagande. Det första var omhändertagande för samhällsvård och det andra var omhändertagande för skyddsuppfostran.²¹ Samhällsvårdsfallen reglerades i 29 § och rörde de fall när det handlade om hjälp till fattiga, handikappade, övergivna och föräldralösa. Ett sådant beslut kunde bara ske med målsmans samtycke. Den andra typen, omhändertagande för skyddsuppfostran, reglerade de fall när vanvårdade och ”vanartade” barn och unga kunde omhändertas. Dessa kunde ske med tvång, d.v.s. utan målsmans samtycke. Omhändertagande i dessa fall skulle dock inte vara den första insatsen, utan mindre ingripande åtgärder från det offentliga sida i form av förmaningar till målsmän och varningar till den unga samt ett försök att bereda arbete eller någon form av sysselsättning till den unge skulle vidtas innan omhändertagande kunde bli aktuellt. I de fall föräldrar eller målsman motsatte sig omhändertagande prövades saken av länsstyrelsen.²²

2.3.3 Barnavårdslagen – 1960 års barnavårdslag

Den förskjutning som kunde utläsas i och med möjlighet att ingripa när den unges liv eller hälsa var i fara, från ett samhälleligt skyddsintresse till den enskildes, kom sedan att präglade den lag som ersatte 1924 års barnavårdslag – lagen 29 april 1960 om samhällets vård av barn och unga (BvL).²³ Enligt inledningsstagandet (1 kap 1 §) till denna lag skulle samhällets barnavård ha till syfte att främja: ”...en gynnsam utveckling av de unga och goda uppväxtförhållanden i övrigt för dem”.²⁴ Denna lag tillkom i och med en reform inom socialvården där ett flertal lagar inom området reformerades.²⁵

Att ”främja en gynnsam utveckling” innebar inte enbart att se till att den unge materiellt sett hade tillfredsställande levnadsförhållanden utan det fanns

²¹ Mattsson s. 45.

²² Ibid. s. 45f.

²³ Bramstång s. 10.

²⁴ Ibid. s. 12.

²⁵ Mattsson s. 47

också en aspekt av att motverka en negativ utveckling hos denne, exempelvis genom kriminellt beteende.²⁶ Av förarbetet till lagen (SOU 1956:61) framgår det att de två motstående rättsintressena inte var den enskildes (den unge) kontra samhällets, utan istället familjerätten på så sätt att det rörde sig om ”...de naturliga föräldrarnas rätt och plikt att utöva vård och bestämma över barnet.”²⁷ Barnets ålder var ett avgörande faktum för denna synpunkt. När den unge fyllt 15 ansågs det istället att den unges frihet var den som inskränktes.²⁸ I förarbetet står det också att barn har lätt att anpassa sig till nya miljöer, trots att de till en början motsätter sig förändringen.²⁹ Det framgår alltså att skyddsintresset i BvL inte är den unge själv (förutsatt att hen inte fyllt 15 år) utan snarare föräldrarnas rätt till barnet. Detta framgår också av 19 § BvL som stadgar att den som ärendet rör har rätt att ta del av och yttra sig i utredningen. ”Den som ärendet rör” var att förstå som den unges föräldrar, eller då den unge fyllt 15 år denne själv.³⁰

Ett omhändertagandeärende kunde väckas av både enskilda och myndigheter. Personer med vissa ämbeten kunde dock ha en skyldighet att väcka ett sådant ärende om de genom sin verksamhet har fått kännedom om situationen. Det gällde personer som arbetade inom myndigheter kopplade till barnavård samt personer med vissa yrken: läkare, sjuksköterskor, barnmorskor och lärare även om de inte var verksamma inom det offentliga.³¹

De förutsättningar som kunde ligga till underlag för ett omhändertagande återfanns i 4 kap BvL. De liknade förutsättningarna i tidigare lagstiftning och bestod av misshandel eller vanvård i hemmet (25a §) eller om den unge missbrukade, hade ett ”sedeslöst leverne” eller på grund av brottslig gärning (25b §).³²

²⁶ Bramstång s. 12.

²⁷ SOU 1956:61 s. 404

²⁸ Ibid. s. 130

²⁹ Ibid. s. 404

³⁰ Bramstång s. 23.

³¹ Ibid. s. 21.

³² Mattsson s. 49

2.3.4 Lag (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga

Den första LVU-lagen infördes 1992 och ersatte då BvL. Den trädde i kraft samtidigt som socialtjänstlagen (1980:620) (SoL 1980). SoL 1980 föranleddes av den s.k. Socialutredningen som tillsattes 1967 och vars syfte var att utreda den sociala vårdlagstiftningen.³³ Detta ledde i sin tur till en reform av hela den sociala vårdlagstiftningen och en sammanslagning av flera lagar som istället samlades i SoL 1980. SoL fick karaktären av en ramlag och istället för att en kommun skulle ha flera olika nämnder för varje socialt område (t.ex. barnavård- eller nykterhetsnämnder) skulle en övergripande socialnämnd upprättas som skulle kallas socialtjänsten.³⁴ Ett av grunddragen i SoL 1980 var att vård och behandling i alla former skulle beredas med frivillighet från den enskildes sida samt att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människornas självbestämmande och integritet.³⁵ I utredningen diskuteras tvångsomhändertagande och det fastslås att detta ska kvarstå som en insats inom socialvården. Utredningen pekar speciellt ut två grupper av ungdomar där tvångsomhändertagande bedöms nödvändig – unga missbrukare och unga lagöverträdare.³⁶

1980:s LVU fungerade som ett komplement till SoL 1980 för de tillfällen när sociala insatser och/eller vård inte kunde beredas på frivillig väg. Till skillnad från tidigare fall av tvångsomhändertagande kunde det nu inte bli aktuellt motiverat av ett samhällsskydd, utan endast för den enskildes vårdbehov.³⁷ Vård enligt denna lag kunde beredas personer under 18 år som inte gav sitt samtycke till den i de fall hen fyllt 15 eller från vårdnadshavare om den unge ännu inte fyllt 15. Detta framgick av 1 § LVU 1980 som också angav i vilka

³³ Mattsson. s. 49f.

³⁴ Prop. 1979/80:1 s.1

³⁵ Ibid. s. 1

³⁶ Ibid s. 118/343

³⁷ Mattsson. s. 51.

fall vård kunde bli aktuellt. Det första fallet återfanns 1 § 2 st. 1 p. och löd *”brister i omsorgen om honom eller något annat förhållande i hemmet medför fara för hans hälsa eller utveckling”*. 2 p samma det andra fallet när omhändertagande kunde bli aktuellt: *”den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för allvarlig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende”*. Dessa två typer av fall återfinns i dagens LVU – miljöfallen och beteendefallen. I de senare fallen kunde även personer som fyllt 18 men ännu inte 20 omhändertas för vård vilket framgår av 1 § 3 st. Värt att notera är att begreppet socialt nedbrytande beteende som är en av omhändertagandegrunderna i dagens LVU inte återfinns i LVU 1980. Däremot finns ”något annat därmed jämförbart beteende” vilket i förarbetet till dagens LVU diskuteras.

Förutom skillnaden mot tidigare lagstiftning angående frivillighet för den enskilde infördes även bestämmelser angående ärendet i sig. Av 9 § LVU 1980 framgår det att LVU-mål ska prövas skyndsamt. Utgångspunkten var att målet skulle prövas inom två veckor, men angav också en möjlighet för rätten att förlänga denna tid i vissa fall.³⁸

Från det att BvL infördes 1960 och att den dagens LVU trädde i kraft skedde även en stor förändring inom svensk lagstiftning. Förvaltningslagen (1986:223) (FL) och förvaltningsprocesslagen (1971:291) (FPL) infördes vilket innebar förvaltningsprocessuella förändringar och inte minst ett större fokus på rättssäkerhet för den enskilde.³⁹

2.4 Praxis

För att ytterligare tydliggöra vad som kan utgöra socialt nedbrytande beteende blir existerande praxis av stor vikt. Det finns tyvärr inte heller många

³⁸ Mattsson s. 52

³⁹ Ibid. s. 51

vägledande fall från de högsta instanserna (HFD och Regeringsrätten) men nedan följer en redogörelse för de mest centrala fallen.

2.4.1 RÅ 2000 ref 33

I detta mål prövade Regeringsrätten innebörden av socialt nedbrytande beteende. Det rörde sig om en person som uppvisat våldsamt beteende. Han hade under sin skolgång både hotat och slagit andra elever samt en ur personalen på skolan. Det ledde till att den unge placerades på ett s.k. skoldaghem. Hans beteende där fortsatte anses vara problematiskt vilket ledde till att både skoldaghemmet och den unge själv kontaktade stadsdelsnämnden (socialnämnden). Skoldaghemmet ansåg att de inte kunde ha kvar den unge i undervisningen och den unge själv rapporterade att han inte kunde bo kvar hemma eftersom det förekom våld i hemmet från hans styvfader. Det ledde till att den unge placerades på ett akut- och utredningshem där han bodde under perioden 1997-1999 innan det bestämdes att han skulle återvända till moderns boende. Ca. två månader därefter kontaktade moderns dåvarande pojkvän socialen och meddelade att den unge slog och hotade modern. En familjeterapeut bekräftade att den unge hotade både modern och sina syskon varpå han återigen flyttades till ett akut-och utredningshem. Under denna perioden hade personalen stora svårigheter med att få den unge att sköta sin skolgång. Under ett besök från modern och hans syskon så ska den unge ha kastat en kniv mot modern samt slagit sin yngre bror och hotat båda. Han hamnade också i slagsmål med andra boende på hemmet och personalen upplevde honom som hotfull och våldsam. Den unge erkände också delaktighet i rån. Utredningar visade på att den unge kan lida av DAMP eller annan störning som påverkar hans uppmärksamhets- och koncentrationsförmåga. Länsrätten inledde sin bedömning med att kort sammanfatta vad socialt nedbrytande beteende innebar, genom att hänvisa till förarbeten och de exempel som räknades upp där. Mot denna bakgrund beslutade länsrätten att omhänderta den unge enligt 3 § LVU.

Den unge överklagade domen och anförde att det inte fanns någon grund för omhändertagande enligt 3 § LVU. Hans ombud menade att hans beteende inte

var sådant att det ansågs falla inom socialt nedbrytande beteende. Kammarrätten diskuterade omfattningen av begreppet socialt nedbrytande beteende och konstaterade att förarbeten (prop. 1989/90:28) nämner exempel på hur detta kan yttra sig – vistelse i olämplig miljö, såsom ”knarkarkvarter” eller en sexklubb eller att den unge prostituerar sig. De konstaterar vidare att dessa är exempel på att ”... den unges beteende avviker från samhällets grundläggande normer på ett sätt som kan leda till en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling” och att socialnämnden menar att den unges aggressiva beteende är ett exempel på detta. Kammarrätten delade dock inte denna uppfattning och ansåg inte heller att de brott som den unge i det här fallet eventuellt har gjort sig skyldig till kan anses utgöra en grund för omhändertagande enligt 3 § LVU. Därmed avslås socialnämndens begärande om omhändertagande. En assessor var dock skiljaktig och menade på att de beteenden som den unge uppvisade var ett uttryck för social missanpassning varpå vård enligt 3 § LVU borde ske.

Även detta beslut överklagades och fick prövningstillstånd i Regeringsrätten. Muntlig förhandling i målet hölls den 12 april 2000. Vid detta tillfället var den unge 16 år. Regeringsrätten konstaterade, baserat på vad som framgick av utredningen i målet, att den unge tydligt visar dragningar till asociala och destruktiva miljöer. Till stöd för detta lyfter de den unges våldsamma beteende och det faktum att han hotar personer i sin omgivning, ibland med kniv samt brukar fysiskt våld mot dem samt det faktum att han p.g.a. sitt beteende blivit avstängd från olika skolor och andra institutioner. Kammarrätten menar att det framstår som ”...alldeles uppenbart att det av stadsdelsnämnden åberopade beteenderekvisitet är uppfyllt”. Därmed ändrar Regeringsrätten kammarrättens dom och beslutar att den unge ska beredas vård enligt 3 § LVU.

2.4.2 RÅ 2010 ref. 24

I ett annat mål prövade Regeringsrätten gränsdragningsproblematiken mellan tvångsomhändertagande enligt LVU eller genom Lag (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT). Den frågeställning som blev aktuell i fallet var

om beteenden som går att härleda till en psykisk funktionsstörning eller symtom från en sådan är att anse som socialt nedbrytande beteenden enligt 3 § LVU.

I det här fallet rörde det sig om en vid tillfället (2010) 16-åring med ADHD samt en autismspektrumstörning. Den unga hade ett flertal gånger varit i kontakt med socialnämnden tidigare, samt varit placerad på olika typer av hem under uppväxten: familje-, behandlings- och utredningshem. Hon har även legat inlagd enligt LPT. Vid tillfället bodde hon hemma tillsammans med sin mor och en syster. Nämnden framförde att hennes medfödda funktionsnedsättning ”...är genomgripande för hennes personlighet och beteende.” och att hon är impulsstyrd samt blir utåtagerande och aggressiv när hon inte förstår. Vidare så kan hennes beteende snabbt växla från lugnt till att hon får våldsamma utbrott. Hon har tidigare skadat både sig själv och andra vid sådana utbrott. Ett exempel som nämnden lyfter är att hon har sprungit rakt ut i trafiken utan att tänka på konsekvenserna. Dessa är grunderna som socialnämnden anför och som de menar utgör ett socialt nedbrytande beteende. De nämner också att dessa beteenden är direkta följder av den unges funktionsstörningar. Flera exempel för att belysa hennes beteenden listas även upp, t.ex. att hon har varit aggressiv under tiden hon varit placerad på olika hem. Länsrätten gjorde bedömningen att det framgick av den utredning som gjorts att den unges funktionsstörning medför ett sådant beteende som är att anse som socialt nedbrytande enligt 3 § LVU.

Länsrättens dom överklagades till kammarrätten. De inledde med att förtydliga vad socialt nedbrytande beteende innebär (baserat på prop. 1989/90:28) samt hänvisade specifikt till s. 67 i propositionen där det framgår att omhändertagande är möjligt då den unge missbrukar, begår brott eller uppvisar annat socialt nedbrytande beteende till följd av en psykisk störning, men att det i sådana fall ska göras en bedömning om vilken typ av vård som är mest lämplig. Ett omhändertagande enligt LVU är alltså möjligt, men inte om det framstår som mer lämpligt att den unge istället ska vårdas inom psykiatri (d.v.s. LPT). Vidare nämner de ovannämnda fall (RÅ 2000 ref. 33)

och menar att Regeringsrätten där har utvidgat begreppet socialt nedbrytande beteende till att omfatta bl.a. aggressivt och asocialt beteende. Kammarrätten anser i det här fallet att den unga visserligen har visat ett sådant beteende, men också att det beror på hennes neuropsykiatriska funktionsstörning (något som socialnämnden även menat). De är också tydliga med att bara för att en individ har en sådan funktionsnedsättning så innebär det inte att denne uppvisar socialt nedbrytande beteende, utan att det är först när hen gör det som ett omhändertagande enligt LVU kan bli möjligt. Utifrån vad som framkommit i målet så har den unga i det här fallet uppvisat socialt nedbrytande beteende till följd av sin funktionsnedsättning och därmed avslår kammarrätten överklagandet. Ett kammarråd var dock av skiljaktig mening och hänvisade till ett annat mål (mål nr. 514-08) då kammarrätten fann att en person med psykiska funktionshinder hade ett kraftigt fysiskt utåtagerande till följd av sitt funktionshinder. I detta mål fann dock inte kammarrätten att dennes beteende utgjorde socialt nedbrytande beteende och att grund för omhändertagande inte förelåg.

Domen överklagades till Regeringsrätten som tog upp målet till prövning. Till överklagandet anförde de överklagande parterna att för att ett omhändertagande ska kunna ske så måste det socialt nedbrytande beteendet vara till följd av den psykiska störningen. De menade istället att hennes beteende inte var en följd av störningen utan snarare en typisk yttring av den, och därmed inte frikopplat från själva störningen. Därmed så skulle inte heller RÅ 2000 ref. 33 vara relevant för det här målet.

Regeringsrätten valde att inhämta ett yttrande från Socialstyrelsen. Av detta framgick att en störning eller funktionsnedsättning hos den unge inte utgör grund för omhändertagande enligt LVU. Däremot så kan en sådan störning ligga till grund för sådana beteenden som kan innebära ett omhändertagande och att det i dessa fall finns stöd för ett omhändertagande. I dessa fall ska det dock tas hänsyn till vilken vård som är mest lämplig för den unge på grund av de speciella behov som kan existera. I det aktuella fallet menade Socialstyrelsen att den unga hade uppvisat ett sådant beteende genom ett

aggressivt och självdestruktivt beteende. Hon har bl.a. förstört inredning när hon varit placerad på hem och personalen har också fruktat för andra boendes säkerhet. Ett exempel som Socialstyrelsen nämner på hennes självdestruktivitet är att hon ”... har ett öppet sexualiserande beteende som kan försätta henne i farliga situationer där hon riskerar att bli utnyttjad.”. Ett annat är att hon skadar sig själv för att få sin vilja igenom. De menar att det i det här fallet föreligger grunder för ett omhändertagande.

I skälen för Regeringsrättens bedömning inleder de med att sammanfatta dels innebörden av socialt nedbrytande beteende – återigen vad som skrivits i prop. 1989/90:28 samt RÅ 2000 ref. 33. De nämner också att den gränsdragningsproblematik som uppkommer mellan LVU och LPT har diskuterats i statliga utredningar tidigare. I en av dem, SOU 2000:77, kom utredaren till slutsatsen att psykiska problem inte bör utgöra en möjlighet till omhändertagande enligt LVU. Utredningen slog också fast att ingen ändring av vare sig LVU eller LPT ansågs vara nödvändig. Istället bör det ske ändringar i behandlingen av de unga och i samarbetet mellan socialtjänsten och psykiatrin och inte ett utvidgat tvång mot unga.

I den bedömning som Regeringsrätten sedan gör konstaterar de att bara för att den unge lider av psykiska störning så föreligger varken grund eller hinder för omhändertagande, om den unge uppfyller något av beteenderekvisiten. Däremot kan ett sådant beteende som visserligen hade kunnat anses vara socialt nedbrytande inte ligga till grund för ett omhändertagande om det är att anse som ett symtom på den psykiska störningen. De menar att om så vore fallet så skulle störningen i realiteten ligga till grund för omhändertagandet vilket inte är avsikten med LVU.

Eftersom alla parter i det här fallet också var överens om att den unges beteende var ett utslag av hennes psykiska störningar så undanröjde Regeringsrätten också underinstansernas domar och avslog ansökan om LVU.

Samtidigt som detta fall prövades av Regeringsrätten så avgjordes ett likartat fall, mål nr. 8480-08, där utgången blev densamma. Den unge led i detta fall av ADHD samt en lätt utvecklingsstörning. Den unge hade också uppträtt aggressivt och socialnämnden åberopade återigen RÅ 2000 ref. 33. I tidigare instanser hade rätterna funnit att grund för omhändertagande fanns, men liksom i ovannämnda fall så kom regeringsrätten fram till att ett sådant beteende som är hänförligt till den unges psykiska störning inte utgör grund för omhändertagande.

2.4.3 HFD 2015 ref. 7

Det som prövas i det här målet är om självdestruktiva och risktagande beteenden kan utgöra socialt nedbrytande beteende. Det gällde en person som vistades på hemlig ort på grund av misshandel, hot och kränkande behandling i hemmet som riskerade att röja sin vistelseort. Den unga, född 1997, bereddes vård enligt 2 § LVU 2012 på grund av förhållanden i hemmiljön. Det beslutades om umgängesbegränsning samt att hennes vistelseort skulle förbli hemlig. Senare förflyttades hon till ett hem med specialinriktning på unga kvinnor som utsattes för s.k. hedersrelaterat våld. 2014 gjorde socialnämnden en ny ansökan om vård enligt LVU, men denna gång med 3 § LVU som grund. Grunderna som angavs var att den unga, trots långvariga insatser med hjälp av bl.a. en skyddskonsulent, saknade förmåga att ta ansvar för sitt eget skyddsbehov. Hon har via sociala medier spridit en film på sig själv där det framgick vilken ort hon befann sig i, samt haft telefonkontakt med sin familj. Hon har utöver det också uppvisat ett aggressivt beteende mot både personal på boendet och jämnåriga vilket i ett fall lett till en polisanmälan för misshandel. Det hade även upprättats en polisanmälan om olovlig körning.

Vårdnadshavaren (mamman) bestred socialnämndens ansökan och anförde att familjen ville att den unga ska komma hem. Den problematik som familjen tidigare haft föreligger inte längre bl.a. eftersom den ungas far befinner sig i utlandet. Den unga har haft telefonkontakt med mamman och sin bror. Sociala medier har också varit ett sätt för den unga att ha kontakt med sin familj. Vidare anförde vårdnadshavaren att de brottsmisstankar som existerade mot

den unga inte var allvarliga och att hennes agerande i dessa fall kunde förklaras med att hon ständigt förflyttades mellan boenden av socialnämnden. Att det föreligger ett skyddsbehov för den unga kan inte anses utgöra ett socialt nedbrytande beteende enligt 3 § LVU. Familjen är också beredd att samarbeta med socialnämnden.

Även den unga bestred socialnämndens ansökan. Hennes biträde anförde bl.a. att den unga inte utsätter sig själv för fara och att det inte föreligger någon risk för att hon avslöjar sin identitet. Hon har inte gjort det under de år hon varit omhändertagen och sökte inledningsvis själv hjälp och har fortsatt kontakta socialtjänsten när hon upplever fara. Hon är också ambivalent i förhållande till sin familj – hon saknar dem men är samtidigt medveten om att kontakt med dem kan innebära fara. Vidare anføres att risken att röja sin vistelseort inte innebär ett socialt nedbrytande beteende på det sätt som avses i 3 § LVU och att den unga istället bestraffas för någon annans beteende. Inte heller de brottsmisstankar som har riktats mot henne skulle innebära att ett omhändertagande enligt 3 § LVU skulle vara aktuellt. Den unga själv vill istället bo på ett öppet HVB-hem och inte en låst institution.

Förvaltningsrätten gör följande bedömning. Den unga har nu uppnått en ålder på 17 år och därför är det rimligt att förutsätta att den unga själv tar ansvar för sin säkerhet, även när hon vårdas enligt LVU. Genom att använda sociala medier och att bli föremål för polisutredningar har den unga brustit i detta. Men den brottslighet som den unga är misstänkt för utgör inte ett socialt nedbrytande beteende i lagens mening.

Socialnämnden överklagade förvaltningsrättens dom. De anförde samma grunder som i tidigare instans samt att den unga nu ringt sin familj och använt sitt fiktiva namn. Det har dessutom kommit ett samtal till hennes boende där en man som påstod sig vara hennes far frågade efter henne och angav hennes fiktiva namn.

Kammarrätten konstaterar att den unge redan vårdas enligt 2 § LVU och behöver nu ta ställning till om ett omhändertagande enligt 3 § LVU också kan ske. Med hänsyn till de risker som är förknippade med att den unga skulle röja sin identitet och att hon trots detta har kontakt med familjen så menar kammarrätten att hon uppvisar ett sådant socialt nedbrytande beteende som avses i 3 § LVU och att det medför en påtaglig risk för skada på hennes hälsa och utveckling.

Frågan prövas även i HFD och i skälen för sitt avgörande så inleder de med ett klargörande av den rättsliga regleringen på området. Det börjar med en kort genomgång av tidigare lagstiftning som föregick dagens LVU (1980:s LVU) där uttrycket annat socialt nedbrytande beteende inte fanns med utan istället fanns något annat därmed jämförbart beteende. Det existerande för de tillfällen de andra två typerna av beteendefall (missbruk av beroendeframkallande medel och brottslig verksamhet) inte var tillämpliga, men något av dessa två beteenden ändå uppvisades i viss utsträckning. De konstaterar också att dessa bestämmelser främst var tillämpliga på tonårsungdomar med sociala anpassningssvårigheter, vilket framgår av förarbetet till 1980:s LVU.

De fortsätter med en av det aktuella rättsläget, precis som i tidigare mål, och tar även upp viss praxis som har nämnts i uppsatsen tidigare (RÅ 2000 ref. 33 samt RÅ 2010 ref. 24) som har klargjort hur rekvisitet ska tolkas.

I HFD:s bedömning av målet så inleder de med att konstatera att ett tvångsomhändertagande är en ingripande åtgärd, och markerar att detta speciellt gäller för 3 § LVU – beteendefallen. Detta eftersom det medger långtgående inskränkningar av den unges rörelsefrihet och personliga integritet (§ 15-20b LVU). Därför får en tolkning av 3 § LVU inte sträckas utöver vad som vore en rimlig tolkning av ordalydelsen – enbart det faktum att den unge utsätter sig för risker innebär inte att det föreligger ett beteende som är att klassa som socialt nedbrytande. De konstaterar att den ungas beteende i det här fallet kan ha medfört risker för henne, men att detta

beteende snarare framstår som ett obetänksamt handlande, och inte som ett socialt nedbrytande beteende. Inte heller något annat som framkommit har visat på att den unga uppvisar ett sådant beteende. Därför upphäver HFD kammarrättens dom och fastställer istället förvaltningsrättens domslut.

2.4.4 HFD 2015 ref. 42

I detta mål så prövar Högsta förvaltningsdomstolen om misskötsel av en allvarlig sjukdom är att anse som socialt nedbrytande beteende. Det bär likheter med föregående rättsfall och HFD refererar även till det i domskälen. Den unge föddes 1998 och skulle snart fylla 17 år när socialnämnden ansåg att ett omhändertagande skulle ske. Den unge hade 2003 genomgått en levertransplantation och sedan dess varit tvungen att ta viss medicin så att hans kropp inte ska stöta bort den nya levern. Sedan dess har han också utvecklat diabetes vilket kräver insulinbehandlingar. Socialnämnden menar att eftersom den unge missköter sin medicinering så utsätter han sig för en påtaglig risk för att hans hälsa och utveckling skadas. Detta styrks också genom att de inhämtat ett läkarintyg som fastslår att det kan innebära livsfara för den unge om han inte får den medicin han behöver. Utöver detta så ska den unge också ha misskött sin skolgång, umgåtts i kriminella kretsar, uppvisat ett aggressivt beteende samt nyttjat alkohol och tobak.

Förvaltningsrätten gör samma bedömning som socialnämnden. Den unges beteende är att anse som socialt nedbrytande beteende eftersom det avviker från samhällets grundläggande normer. De gör också bedömningen att detta beteende innebär en risk för den unges hälsa och utveckling. De diskuterar också den förbättring som skett sedan det omedelbara omhändertagandet och den unges inställning till vården. Med tanke på hans tidigare agerande och att han inte visat någon förståelse för hur han missköter sin medicinering samt vilka konsekvenser det får, så finns det grund för att tro att eventuella samtycken kan återkallas. Därför bedömde förvaltningsrätten att kriterierna för vård enligt 3 § LVU var uppfyllda.

Målet överklagades till kammarrätten som inte fann några skäl att ändra förvaltningsrättens dom.

Den unge överklagade även till HFD som valde att pröva målet. Parterna hade i princip samma argument genom hela processen, men under tiden överklagandet till HFD skedde så inträffade även nya händelser som socialnämnden tog upp. Dels så hade den unge en väldig hög frånvaro från skolan och dels har han hotat om att slå sönder sitt rum om inte personalen slutar "tjata" på honom. Dessutom så fortsätter medicineringen vara en ständig problematik i den unges vardag.

HFD inleder precis som i tidigare domar med en genomgång av det rättsliga läget. Förutom det som tidigare tagits upp nämner de även HFD 2015 ref. 7 som de nyligen provat där de fastslagit att den unga i det fallet visserligen hade utsatt sig för fara men att detta inte var att betrakta som socialt nedbrytande beteende. Vidare i sin bedömning av fallet så hänvisar HFD återigen till nämnda fall i vilket de också konstaterade att vård enligt LVU är en ingripande åtgärd och att detta särskilt gäller omhändertaganden enligt 3 § LVU. Det är därför angeläget att tillämpningen av denna paragraf inte sträcker sig utöver vad som rimligtvis kan uttolkas av ordalydelsen.

Den unges beteende innebär visserligen i det här fallet att han utsätter sig för mycket stora risker och potentiellt även livsfara. Men beteendet kan inte tolkas som socialt nedbrytande enligt 3 § LVU:s ordalydelse. Det finns inte heller något i förarbetena som talar för att den aktuella situationen skulle kunna innebära ett tvångsomhändertagande. HFD upphäver i och med detta underinstansernas domar och avslår socialnämndens ansökan om vård.

2.5 Praxis - sammanfattning

Av den praxis som ovan presenterats blir det alltså möjligt att i viss mån förtydliga begreppet socialt nedbrytande beteende. Som nämndes tidigare i inledningen till den här delen av uppsatsen så finns det inte så många prejudikat. Det som blir tydligt är också att ett flertal av dem istället klagor

vad som inte kan räknas som socialt nedbrytande beteende enligt 3 § LVU. Nedan följer en kort sammanfattning med ett försök att förtydliga hur lagen ska tillämpas i de olika fall som har presenterats.

2.5.1 Aggressivitet, våld och asocialt beteende

Det rättsfall som har haft störst betydelse torde vara RÅ 2000 ref. 33. Det innebär en utvidgning av begreppet socialt nedbrytande beteende till att även omfatta vad som går att beskriva som "våldsamma beteenden". Det är inte preciserat av Regeringsrätten exakt vad i den unges beteende som är att betrakta som socialt nedbrytande, utan i domen går det att läsa: "*Redan vad som framkommit i underinstanserna i dessa hänseenden måste enligt Regeringsrättens bedömning anses innebära att (den unge) har visat ett socialt nedbrytande beteende och att hans utveckling därigenom påtagligt riskerat att skadas.*". De beteenden som de hänvisar till är aggressivitet, problem med att behärska sig, våldsamma handlingar samt hot om sådana och dragning till asociala och destruktiva miljöer. Detta fall refereras också till i många domar som följer. I bl.a. domskälen i RÅ 2010 ref. 24 så står det: "*Regeringsrätten har i RÅ 2000 ref. 33 funnit att begreppet "socialt nedbrytande beteende" även kan avse andra situationer än de som nämns i förarbetena. I det fallet var det fråga om en femtonårig pojke som hade ett aggressivt uppträdande och svårt att behärska sig. Han hade hotat och slagit kamrater och anhöriga samt använt kniv. Utöver våld hade han gjort sig skyldig till annat brottsligt handlande (bl.a. stöld och olaga hot) samt missbrukat narkotika och han hade en tydlig dragning till asociala och destruktiva miljöer.*" I och med detta uttalande så visar Regeringsrätten på att socialt nedbrytande beteende kan omfatta annat än vad som framgår av förarbeten.

2.5.2 Psykiska störningar

Att en ung person lider av en psykisk störning anses inte utgöra ett hinder för tvångsomhändertagande enligt 3 § LVU. Men enbart det faktum att någon har en psykisk störning utgör inte en grund för omhändertagande. Det utgör alltså

varken hinder eller grund. Däremot om det beteende som anges som grund för ett omhändertagande är att betrakta som ett symptom på eller utslag av en psykisk störning så får det inte ligga till grund för vård enligt LVU. Detta framgår av RÅ 2010 ref. 24 och mål nr. 8480-08.

2.5.3 Risktagande och självdestruktiva beteenden

I HFD 2015 ref. 7 så tar Högsta förvaltningsdomstolen ställning till om socialt nedbrytande beteende kan vara att utsätta sig själv för stora risker. I detta fall så rörde det sig om riskbeteende på så sätt att den unge kunde riskera att röja sin skyddade identitet samt den ort på vilken hon vistades för sin familj som tidigare utsatt henne för misshandel och hot. HFD gjorde bedömningen att detta riskbeteende inte var att klassa som socialt nedbrytande beteende så som avses i 3 § LVU. Ett annat fall som också rörde risktaganden och självdestruktiva beteenden var HFD 2015 ref. 42 men då var det istället en person under 18 år som inte skötte sin medicinering – något som kunde innebära livsfara för den unge. Inte heller detta ansåg HFD vara socialt nedbrytande beteende.

De beteenden som utgör socialt nedbrytande beteende tycks sammanfattningsvis vara de som räknas upp som exempel i förarbeten: enstaka allvarliga brott som inte kan anses vara brottslig verksamhet, att den unge prostituerar sig eller uppträder på en sexklubb eller att den vistas i olämpliga miljöer, t.ex. ”knarkarkvartar”.⁴⁰ samt en utvidgning av begreppet genom praxis – RÅ 2000 ref. 33 där Regeringsrätten även anser att våldsamt beteende är att anse som socialt nedbrytande beteende.

⁴⁰ Prop. 1989/90:28 s. 109

3 Rättsäkerhet

3.1 Introduktion

Rättssäkerhet är inte ett begrepp som enkelt låter sig definieras. Det är också ett begrepp starkt kopplat till rättighetsbegreppet. I denna del kommer de två mest prominenta modeller för begreppet att presenteras – den traditionella/formella synen på rättssäkerhet och den materiella synen på rättssäkerhet.

3.2 Traditionell/formell rättssäkerhet

En definition av rättssäkerhet skulle kunna uttryckas som den hänsyn som det offentliga tar till den enskildes fri-och rättigheter vid maktutövning. Denna modell, om förhållandet mellan den enskildes och det allmännas sfärer, kan betecknas som den traditionella eller formella tolkningen av rättssäkerhet. I denna modell ska det finnas förutsebarhet och likhet vid rättstillämpningen för den enskilde. Det upprättas s.k. rättssäkerhetsgarantier för den enskilde för att säkerställa att dessa kriterier uppfylls. Dessa kan till exempel komma till uttryck genom rekvisiten i lagtexten och att dessa rekvisit måste vara uppfyllda för att t.ex. ett omhändertagande ska bli aktuellt.⁴¹ Det kan också uttryckas som formell rättssäkerhet. Formell rättssäkerhet innebär att rättssäkerheten säkras genom klara och tydliga regler vilket i sin tur leder till förutsebarhet och likhet vid rättstillämpning och motverkar skönsmissiga beslut.⁴² Centralt för den traditionella synen på rättssäkerhet är att principer som legalitetsprincipen, likhetsprincipen och objektivitetsprincipen.⁴³

Jareborg har formulerat ett uttryck för den formella synen på rättssäkerhet:
”Brandsäkerhet är säkerhet mot brand. Trafiksäkerhet är säkerhet i trafiken. Rättssäkerheten är säkerhet både mot och i; säkerhet mot rättsordningen och säkerhet i rättsordningen. Rättssäkerhet är rimligt rättsskydd mot statens

⁴¹ Mattsson s. 29.

⁴² Staaf s. 28.

⁴³ ISF rapport 2010:4 ”Rättssäker förvaltning?” s. 7

*legala maktutövning. Det värde som primärt skyddas är den enskildes intresse av självbestämmande och livsplanering, men ytterst utgör rättsosäkerhet ett hot mot alla viktiga intressen: liv, hälsa, frihet egendom osv.*⁴⁴

Ett annat belysande citat som ger uttryck för den formella synen på rättssäkerhet är följande: *”/Rättssäkerhet/ består i att på rättslig väg skydda individen och dennes rättigheter genom att motverka eventuellt godtycke och skönsmässighet i rättsligt beslutsfattande. Detta innebär att besluten (rättstillämpningen) skall vara så beskaffade, att den enskilde därigenom har möjlighet att förutse konsekvenserna av det egna handlandet eller det rättsliga beslutet.*⁴⁵

Dessa exempel ger ingen konkretiserad bild eller några konkreta exempel på vad rättssäkerhet är utan stärker istället uppfattningen att rättssäkerhet är starkt kopplat till de rättigheter som den enskilde har.

Det mest utmärkande för denna definition av rättssäkerhet är ett fokus på att myndigheter vid handläggning av ärenden tillämpar de principer som redan nämnts (bl.a. legalitets-, likhets- och objektivitetsprincipen) samt handläggningsregler för varje typ av mål. Ur ett formellt/traditionellt synsätt så kan också rättvisaspekten anses vara uppfylld när så sker. Rättvisa anses alltså kopplat till förfarandet.⁴⁶

3.2.1 Traditionell/formell rättssäkerhet inom förvaltnings-och socialrätt

Som nämnt ovan så domineras alltså den traditionella eller formella rättssäkerhetssynen av ett fokus på processen. Den ska följa de principer som är grundläggande för den här synen på rättssäkerhet. Den mest centrala kan anses vara legalitetsprincipen, i svensk rätt framförallt uttryckt i 1 kap. 1 §

⁴⁴ Jareborg s. 81

⁴⁵ Gustafsson s. 306

⁴⁶ ISF rapport 2010:4 ”Rättssäker förvaltning?” s. 8

regeringsformen (RF): *”Den offentliga makten utövas under lagarna”*. Detta innebär en lagbundenhet för det offentligas företrädare vid myndighetsutövning (specifikt för den här uppsatsen domstolarna).⁴⁷ Detta krav kan också anses vara av större vikt i de fall myndighetsutövningen berör individers grundläggande fri-och rättigheter. Likhetsprincipen återfinns också i 1 kap. 9 § RF: *”Domstolar samt förvaltningsmyndigheter och andra som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saktighet och opartiskhet.”* Ur detta perspektiv så kan det tolkas som att lika fall ska bedömas och behandlas likformigt – en formell enformighet. Ur denna paragraf kan man också läsa krav på både saktighet och opartiskhet.⁴⁸

En modell för hur en analys av rättssäkerhet ur ett traditionellt perspektiv presenteras av Mattsson i boken *”Barnet och rättsprocessen”*. Den är baserad på Kjønstads tolkning av begreppet som delar in det i fyra metoder – att studera de materiella reglerna, de processuella reglerna, att beslutande organ består av kompetenta personer samt att undersöka vilka möjligheter det finns till överprövning. Mattssons modell fokuserar på den andra punkten, att studera de processuella reglerna eftersom hennes arbete rör personer under 18 år och att det då finns specifika processuella regler.⁴⁹

3.3 Materiell rättssäkerhet

Ett alternativt synsätt till den traditionella eller formella definitionen av rättssäkerhet är den materiella. Alexander Peczenik har ifrågasatt den traditionella/formella definitionen av rättssäkerhet och anser att det inom begreppet också bör tas hänsyn till en etisk dimension för att definitionen ska anses hållbar.⁵⁰ Utöver de faktorer som anses vara nödvändiga enligt det traditionella synsättet anser Peczenik att man också måste ta hänsyn till vilka praktiska effekter som uppstår för den enskilde när det offentliga utövar sin

⁴⁷ ISF rapport 2010:4 *”Rättssäker förvaltning?”* s. 39

⁴⁸ Ibid. s. 39

⁴⁹ Mattsson s. 30

⁵⁰ Staaf s. 36

makt via beslutsfattande. Myndighetsbeslut och rättsskipning bör alltså utöver de kriterier som fastställs i det traditionella synsättet också ta hänsyn till en rättviseaspekt.⁵¹ Kritiken kan ses som ett uttryck för två olika skolor inom rättsfilosofin där Peczenik ser det traditionella synsättet som rättspositivistiskt medan det materiella snarare ger uttryck för ett naturrättsligt synsätt.⁵² Ett uttryck för den materialistiska rättssäkerhetssynen i svensk lagstiftning kan utläsas ur 1 kap. 2 § RF. Utöver att den stadgar att den enskildes fri-och rättigheter ska respekteras dessutom ger uttryck för att dennes personliga, ekonomiska och kulturella välfärd är en målsättning den för offentliga verksamheten. Jämlikhet anses alltså vara en demokratisk grundtanke i Sverige vilket går att koppla till den materialistiska rättssäkerhetssynen genom rättviseaspekten som uttrycks i och med begreppet jämlikhet. Tanken om en välfärdsstat skulle alltså kunna vara ett uttryck för ett materialistiskt rättssäkerhets synsätt.⁵³

En tolkning av det här synsättet är att ett större fokus läggs på slutresultatet, det vill säga utgången, i varje mål än i det formella/traditionella synsättet.⁵⁴

⁵¹ Staaf, s. 37

⁵² Ibid. s. 36

⁵³ Ibid. s. 43 f.

⁵⁴ ISF rapport 2010:4 ”Rättssäker förvaltning?” s. 36

4 Resultat

Det som först fick mig intresserad av ämnet är också det som har framträtt tydligare ju mer jag har satt mig i ämnet – den otydlighet som finns i själva begreppet socialt nedbrytande beteende. Andra rekvisit för de s.k. beteendefallen (missbruk och brottslig verksamhet) är betydligt mer konkretiserade i jämförelse. I denna del av uppsatsen kommer dels denna fråga, vad som utgör socialt nedbrytande beteende, att analyseras utifrån det material som tidigare presenterats och dels kommer begreppet och praxis granskas ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

För att kunna analysera socialt nedbrytande beteende ur ett rättssäkerhetsperspektiv så behöver flera saker klarläggas. För det första, vad är socialt nedbrytande beteende? Dessutom behöver också begreppet rättssäkerhet utredas och definieras. Vidare är det också av intresse hur uttolkarna av begreppet – i detta fall domstolar, med speciellt fokus på de högsta instanserna vars beslut blir vägledande – förhåller sig till begreppet ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Den första frågan har tidigare i uppsatsen besvarats med en rättsutredning av begreppet genom att lagtext, förarbeten, praxis och doktrin har undersökts. Begreppet rättssäkerhet har utretts genom en liknande metod, men främst genom rättsdoktrin. Den sista delen följer längre ned i uppsatsen, men redan tidigare har den relevanta praxisen presenterats.

4.1 Vad är socialt nedbrytande beteende?

Förutom det som framgått tidigare i uppsatsen om vad man kan utläsa ur lagtext, lagkommentarer och doktrin kring begreppet socialt nedbrytande beteende så kommer sammanställningen också innefatta prejudikat på området.

Bara genom den relativt korta historiska genomgången i uppsatsen blir det klart att ett större fokus på rättssäkerhet har införlivats på området. Den tydligaste markeringen kan påstås vara när 1980:s LVU infördes, eftersom det var första gången som skyddsintresset var hänförligt endast till den unge själv, d.v.s. den individ som riskerade att bli tvångsomhändertagen. Tidigare hade tvångsomhändertaganden kunnat ske med hänvisning till ”samhällsskydd”. Men ett större fokus på individuella rättigheter kontra samhällsnytta tycks också framgå i och med varje ny lagstiftning på området. Frivillighet är ett exempel på detta. Utgångspunkten i SoL är att vård ska ges på frivillig väg och LVU är ett exempel på undantag till denna utgångspunkt. Lagstiftaren har alltså ansett att det finns tillfällen när vård ändå ska kunna tillgodoses personer under 18 år trots att frivillighet från denne saknas. Det är i dessa fall som bl.a. 3 § LVU är tillämplig och därför av intresse att klargöra. De andra två typerna av s.k. beteendefall framstår som mycket tydligare när dess rekvisit anses uppfyllda. Det tredje, annat socialt nedbrytande beteende, framstår inte som lika tydligt. Förarbetena ger en viss vägledning och en del exempel på tilltänkta situationer framträder när denna typ av beteende kan leda till ett omhändertagande – enstaka allvarliga brott, prostitution, uppträdande på ”sexklubb” eller vistelse i missbruksmiljöer. Framförallt finns det ett försök till förtydligande av begreppet, att beteendet ”avviker från samhällets grundläggande normer”, men det innebär inte nödvändigtvis att det blir tydligare. Det kan också tyckas stå i viss kontrast med andra meningar framförda i förarbetet. Ett exempel på detta är att det om det s.k. riskrekvisitet uttrycks att: *”Det får alltså inte vara fråga om något subjektivt antagande om att barnet löper risk att skadas. Inte heller får ovidkommande omständigheter - som t.ex. allmänna samhällsvärderingar - läggas till grund för ett tvångsomhändertagande.”* Det måste alltså finnas konkreta omständigheter som talar för att risk föreligger. Det är viktigt att minnas att det förvisso rör sig om två olika rekvisit, och att den senare formuleringen innehåller begreppet ”subjektivt”, men från det här kan man alltså sluta sig till att det finns en skillnad mellan ”samhällets grundläggande normer” och ”allmänna samhällsvärderingar”. Ett avvikande från det förra kan alltså leda till att en person under 18 år blir tvångsomhändertagen, medan det senare räknas som

”ovidkommande omständigheter” som inte får ligga till grund för detsamma. Ett förtydligande av vad som kan anses avvika frånsamhällets grundläggande normer (men inte allmänna samhällsvärderingar) blir inte heller tydligt klarlagt genom att undersöka praxis på området eftersom just denna fråga inte lyfts. Det som istället blir tydligare är att domstolar, eller i alla fall de högsta instanserna tycks beakta detta i sina domar. Detta återkommer senare i uppsatsen när praxis avhandlas i detta avsnitt.

Det blir tydligt att LVU-lagstiftningen befinner sig i spänningsområdet mellan två för samhället (och individen) viktiga intressen. Det ena är samhällets ansvar att säkerställa en trygg utveckling och god hälsa för unga, vilket bl.a. framgår av LVU. Det andra handlar om individens rätt till bl.a. frihet och respekt för sitt privat-och familjeliv. Det senare är mer tacksamt att tillämpa ett rättssäkerhetsperspektiv på med tanke på den starka kopplingen som finns mellan rättssäkerhetsbegreppet och individens fri-och rättigheter. Att dessa fri-och rättigheter betraktas i de fall staten tillämpar sin maktutövning gentemot individen skulle då vara uttryck för den s.k. traditionella eller formella rättssäkerhetssynen. En materiell rättssäkerhetssyn skulle utöver detta också fokusera på själva domslutet (den materiella utgången i målet) och menar på att även en rättviseaspekt måste vara inkluderad i rättssäkerhetsbegreppet. I denna del av arbetet kommer materialet främst granskas ur ett formellt rättssäkerhetsperspektiv, men även den materiella rättssäkerhetssynen kommer att ges ett visst utrymme.

I två av de mål som presenterats tidigare i uppsatsen (HFD 2015 ref. 7/HFD 2015 ref. 42) så nämner HFD i domskälen att en tolkning av 3 § LVU inte får sträckas utöver vad som vore en rimlig tolkning av ordalydelsen. Detta ger inte nödvändigtvis uttryck för en renodlad s.k. bokstavstrogen tolkning, men inte heller för en teleologisk eller ändamålstolkning. I domskälen till samma mål ger HFD också uttryck för att ett omhändertagande är av en ingripande karaktär för individen och att detta gäller särskilt för 3 § LVU. Det är anledningen till att en vid tolkning av begreppet inte får ske. Eller i alla fall att en tolkning inte får ske som inte är rimlig med hänsyn till ordalydelsen.

Den spänning som finns mellan de två motstående skyddsintressen i frågor som rör tvångsomhändertagande är alltså personer under 18 års "hälsa och utveckling" och deras fri-och rättigheter, framförallt (vilken art/lagrum?) deras rätt till frihet. Det förstnämnda skyddsintresset går att utläsa ur 3 § LVU, men också ur 5 kap. 1 § SoL. Det andra skyddsintresset finns det ett flertal lagrum och rättskällor som skyddar. Förutom de fri-och rättigheter som varje rättssubjekt har erkänts så åtnjuter just denna grupp ett särskilt skydd i och med Barnkonventionen. Mot denna bakgrund framstår det som viktigt att det finns en förutsebarhet i dessa fall. En förutsebarhet vid offentlig maktutövning som bl.a. kan utläsas av 1 kap. 1 § RF och legalitetsprincipen. Den oklarhet som själva formuleringen "annat socialt nedbrytande beteende" innebär kan då framstå som märklig. Inte heller det förtydligande som framgår av förarbeten - "avviker från samhällets grundläggande normer" ger en mycket klarare bild av vad socialt nedbrytande beteende innebär. I samband med detta ges dock några exempel på vad det kan anses vara: enstaka allvarliga brott, prostitution och vistelse i olämpliga miljöer. Det är alltså dessa som är utgångspunkten för vad som kan anses vara socialt nedbrytande beteende. Utöver dessa har det skett en utvidgning av begreppet i och med RÅ 2000 ref. 33 så att begreppet även innefattar våldsamt beteende.

4.2 Praxis ur ett rättssäkerhetsperspektiv

4.2.1 RÅ 2000 ref. 33.

Det fall där högsta instans (Regeringsrätten), RÅ 2000 ref. 33, faktiskt fann att den unge uppvisade ett socialt nedbrytande beteende rörde det sig om en person som bl.a. hade ett våldsamt beteende som han inte kunde kontrollera. Detta fall är en utvidgning av begreppet, något som också slås fast av rätten i RÅ 2010 ref. 24. Den unga i det här fallet har uppvisat ett socialt nedbrytande beteende på så sätt att han har varit våldsam vid ett flertal tillfällen, i sin hemmiljö, i skolan och på de olika typer av hem som han har placerats på. Den unge har både varit fysiskt våldsam och även hotat om våld, vid tillfälle även med kniv, mot familjemedlemmar och personal i både skolan och på boenden. Han har även erkänt delaktighet i rån. Socialnämnden

argumenterade i länsrätten för att detta beteende var grunder för ett omhändertagande enligt 3 § LVU. Länsrätten grundade sin bedömning på den unges våldsamma beteende och hans aggressivitet och fann att den unge skulle omhändertas. Av domskälen framgår inte något annat än just det våldsamma beteende och den bristande impuls kontroll som skäl till detta. Trots att länsrätten inledningsvis redogjorde för exempel från förarbeten på vad som ska utgöra socialt nedbrytande beteende och att det inte nämns något specifikt om våldsamma beteenden så anser de att det finns grund för ett omhändertagande enligt 3 § LVU.

Det går att läsa länsrättens dom som att de har gjort en extensiv tolkning av begreppet. Det rör sig i vilket fall inte om en restriktiv tolkning, vilket blir klart genom att de inte håller sig till vad som framgår av lagtexten, eller för den delen förarbeten. Detta föranleder en intressant fråga om rättssäkerhet i LVU-mål: är det förenligt med rättssäkerhet att göra någon annan tolkning än en restriktiv? Denna fråga återkommer även efter Regeringsrättens dom, eftersom även de valde att ge socialnämnden rätt i målet. Därför följer en fördjupning i frågan när deras dom synas närmre.

Kammarrätten gör en annan bedömning än länsrätten i detta mål. Liksom länsrätten så inleder de med att redogöra för vad som har uttryckts om socialt nedbrytande beteende i förarbeten och de exempel som ges där. De konstaterar att inget av dessa är tillämpliga i det aktuella målet, inte heller det om enstaka brottslighet som inte är att anse som brottslig verksamhet. De anser inte heller att den unges beteende i detta fall avviker från samhällets grundläggande normer. I kammarrättens dom ses en större försiktighet med att gå utöver vad som framgår av lagtext samt förarbeten. De granskar vilka exempel som ges på vad socialt nedbrytande beteende kan anses vara och finner att inget överensstämmer med det aktuella fallet. Därför väljer de att inte anse att det finns någon grund för omhändertagande.

Regeringsrätten delar dock länsrättens uppfattning i detta mål. De konstaterar att den unge visar dragningar till asociala och destruktiva miljöer. De menar

att det är "... alldeles uppenbart att det av stadsdelsnämnden åberopade beteenderekvisitet är uppfyllt". Alltså menar högsta instans att det våldsamma beteenden är att anse som socialt nedbrytande beteenden eller att den unges dragnings till asociala miljöer är att jämföra med vistelser i olämpliga miljöer som en "knarkarkvart" eller "sexklubbar". Liksom länsrätten gör Regeringsrätten inte en restriktiv tolkning av begreppet i detta fall. Oavsett vilken tolkning av de två ovanstående (eller båda) som görs så blir konsekvensen att det är en utvidgning av begreppet socialt nedbrytande beteende. Vilket i sin tur innebär att det inte är en restriktiv tolkning. Anledningen till att tolkningsfrågan är av intresse ur ett formellt rättssäkerhetsperspektiv är att själva förfarandet är centralt i en sådan analys.

Hur förhåller sig detta till de fri-och rättigheter som individen har och de rättsliga principer som rätten ska förhålla sig till? Ett uttryck för detta dyker upp i senare prejudikat, HFD 2015 ref. 7 där Högsta förvaltningsdomstolen skriver att p.g.a. den ingripande karaktär som ett tvångsomhändertagande har, speciellt sådana som grundas på 3 § LVU så får inte tolkningar ske utöver vad som rimligt kan göras med hänsyn till ordalydelsen. Detta resonemang från HFD kommer visserligen 15 år senare än domen i RÅ 2000 ref. 33 vilket talar för att två tolkningar är möjliga. Den första är att högsta instans har ändrat sin inställning mellan år 2000 och 2015 och förespråkar en mer restriktiv tolkning. Den andra är att beteendet i RÅ 2000 ref. 33 inte går utanför vad som är en rimlig tolkning utifrån ordalydelsen.

På vilket sätt den unges beteende i detta fall utgör socialt nedbrytande beteende förtydligas inte i ytterligare Regeringsrättens domskäl. Redan av vad som framkommit i underinstanserna gör de bedömningen att den unge visar ett socialt nedbrytande beteende som riskerar att hans utveckling och hälsa skadas påtagligt. En möjlig slutsats blir då att våldsamt beteende och aggressivitet utgör socialt nedbrytande beteende och avviker från samhällets grundläggande normer. Ingenstans i förarbeten eller lagtext står det att ett sådant beteende är att anse som socialt nedbrytande. Eller så är "asociala och destruktiva miljöer" att jämställa med "knarkarkvartar" och "sexklubbar",

som båda nämns i prop. 1989/90:28, när det kommer till olämpliga miljöer. Baserat på hur domen senare betraktas av domstolarna så bör det dock betraktas som det förra exemplet snarare än det senare.

I detta mål utvidgas alltså betydelsen av socialt nedbrytande beteende. En slutsats av detta mål blir därför att den unges beteende i detta fall avviker från samhällets grundläggande normer och att det inte rör sig om ”allmänna samhällsnormer” som denna brutit mot.

4.2.2 RÅ 2010 ref. 24

I RÅ 2010 ref. 24 prövas bland annat en gränsdragningsproblematik mellan två tvångsinsatser från det offentliga – vård enligt LVU eller LPT. Den unga uppvisade bl.a. ett våldsamt beteende. I detta mål (liksom i de flesta prejudikat som följer) så nämns föregående mål, RÅ 2000 ref. 33, men i det här fallet är det av särskilt intresse med tanke på att det är liknande grund som socialnämnden har beslutat om omhändertagande på – våldsamt beteende. I föregående fall så utreddes den unge för bl.a. DAMP, men hade ännu ingen diagnos. I det här fallet så är den unga diagnostiserad med både ADHD och en autismspektrumstörning. Både länsrätten och kammarrätten fann att grund för omhändertagande förelåg, eftersom den unge uppvisat ett liknande socialt nedbrytande beteende som i RÅ 2000 ref. 33. Kammarrätten skriver också att den ungas psykiska funktionshinder varken utgör grund eller hinder för ett omhändertagande. Detta får också stöd av Regeringsrätten, men de slår också fast att om det beteende som ligger till grund för omhändertagandet är att anse som ett symptom till ett psykiskt funktionshinder så kan ett omhändertagande inte ske. Regeringsrätten anser inte heller att kammarrättens stödande på utgången i RÅ 2000 ref. 33 är berättigad eftersom den unge i det fallet inte hade någon diagnos.

Detta mål framstår som mer tacksamt att anlägga ett materialistiskt rättighetsperspektiv på än föregående. Med det menar jag att det finns ett mer framträdande hänsynstagande till utgången i målet än i förra. Ett tecken på

det är bland annat Regeringsrättens resonemang baserat på de två utredningarna de nämner angående gränsdragningsproblematiken mellan LVU och LPT. Det går att tolka som att domstolen i de här fallen tar större hänsyn till utgången för den enskilda eftersom de finner att LPT kan vara bättre lämpad för den här sortens problematik. Resonemanget är inte helt och hållet baserat på en hänsyn till individens fri-och rättigheter och processen utan de visar på ett hänsynstagande till utgången. Det går såklart också att tolka som ett uttryck för en formell syn på rättssäkerhet, att det handlar om att hitta den bäst lämpade processen för dessa typer av fall och att det är ett uttryck för att Regeringsrätten betraktar individens fri-och rättigheter. Det intressanta med att anlägga det materiella rättssäkerhetsperspektivet uppkommer vid en jämförelse med föregående fall, RÅ 2000 ref. 33 där det är svårare att hitta ett uttryck för detta perspektiv. Problematiken mellan att jämföra de två fallen finns inte i den unges beteende eftersom de i viss mån liknar varandra (vilket socialnämnden påpekar redan i första instans och vidhåller genom hela processen). Den uppstår istället i grunden till problematiken. I RÅ 2010 ref. 24 så är det klarlagt att den unge lider av psykiska problem som antas vara anledningen till hennes beteende. Även om det finns misstankar om att så även kan vara fallet i RÅ 2000 ref. 33 så klarläggs aldrig detta. Därför blir jämförelsen inte mellan beteenden rakt av, utan i det tidigare fallet så fokuserar domstolen på den unges beteende och i det senare på grunden till problematiken. Detta går att tolka som att domstolen i större utsträckning ger uttryck för en materiell rättssäkerhetssyn, även om det såklart går att tolka strikt som ett uttryck för en strikt formell rättssäkerhetssyn också. Principen om att lika fall behandlas lika i domstolsprövning och att det inte skett i dessa fall skulle då inte vara en kritik med särskilt stark bäring eftersom tvistefrågan i viss mån skiljer sig åt.

4.2.3 HFD 2015 ref. 7

Dessa två mål har precis som de tidigare två stora likheter mellan varandra. Ett uppenbart fokus för dessa två mål ur ett rättssäkerhetsperspektiv är hur individens rätt till självbestämmande över sin kropp begränsas i och med

LVU. Ett uttryck för att denna rätt inte är total återfinns bl.a. i 3 § LVU i och med missbruks-rekvisitet. Det beteendet har lagstiftaren funnit oacceptabelt, trots att det med enkelhet ur ett liberalt perspektiv går att finna argument för att detta beteende inte skadar någon annan än individen. I LVU är dock det s.k. skaderekvisitet en nödvändighet för omhändertagande. LVU är en skyddslagstiftning för individen som ger möjlighet för det offentliga att gripa in vid sådana tillfällen när det anses vara behövt. Det är bl.a. baserat på att gruppen personer under 18 år anses utgöra en särskild skyddskategori (jfr. SoL kap. och Barnkonventionen i svensk lagstiftning). Dessa två motstående intressen uppkommer alltså i båda dessa fall och kan tolkas ur ett rättssäkerhetsperspektiv. I HFD 2015 ref. 7 har det betydelse att den unge i fråga redan är omhändertagen enligt LVU, men baserat på s.k. miljöfall (enligt 2 § LVU). Frågan i målet blir om den unges beteende, som beskrivs som självdestruktivt och risktagande kan utgöra ett socialt nedbrytande beteende. Förvaltningsrätten fokuserade på att den unge hade begått vissa brottsliga handlingar men gjorde bedömningen att dessa inte kunde klassas som socialt nedbrytande beteende. De slog också fast att den unge när hon uppnått 17 års ålder kan förutsättas ta ansvar för sin egen säkerhet, även trots att hon vårdas enligt 2 § LVU. Även om de slår fast att hon brustit i detta så anser de inte heller att det utgör socialt nedbrytande beteende. Alltså delar förvaltningsrätten upp den unges beteende i två delar – de brottsliga handlingar som hon har begått och det risktagande och eventuellt självdestruktiva beteendet hon uppvisat. Det förstnämnda finns det uttryckligt ett exempel på att ett sådant beteende kan utgöra socialt nedbrytande beteende i förarbeten, men alltså finner förvaltningsrätten att den unge inte uppnått detta. Det andra beteendet går inte att utläsa något om i lagtext eller förarbeten. Förvaltningsrätten tycks alltså i det här fallet ha gjort en restriktiv tolkning. Kammarrätten gjorde en annan bedömning. Det fanns nu även nya grunder i målet – den unga hade haft ytterligare kontakt med sin familj och därmed hotat att röja sin identitet och den ort på vilken hon befann sig. Kammarrätten menade att detta beteende medförde en påtaglig risk för hennes hälsa och fortsatta utveckling. De menade att detta beteende var att anse som socialt nedbrytande och att den unga kunde omhändertas även med stöd av 3

§ LVU vilket medför att vidare tvångsåtgärder kan bli aktuella i jämförelse med ett omhändertagande enligt 2 § LVU. Just detta lyfter även Högsta förvaltningsdomstolen när målet prövas av dem. Baserat på den karaktär som ett tvångsomhändertagande har så menar de att försiktighet ska iakttas – ”Därför får en tolkning av 3 § LVU inte sträckas utöver vad som vore en rimlig tolkning av ordalydelsen...”. Detta kan tänkas vara ett uttryck för att HFD anser att en restriktiv tolkning bör ske av begreppet. Det finns dock saker som talar mot detta. För det första så har de tidigare i detta mål diskuterat innebörden av begreppet och då hänvisat till RÅ 2000 ref. 33 där begreppet har utvidgats till att omfatta även ett våldsamt beteende, trots att detta inte nämns explicit i lagtext eller förarbeten. Problematiken består häri av att göra en restriktiv tolkning av ett begrepp som inte är fullt ut definierat – något som visserligen inte är främmande inom juridiken, men RÅ 2000 ref. 33 talar för att en restriktiv tolkning av begreppet inte är den enda tänkbara. Det går visserligen att tänka sig att HFD i detta fall vill klargöra att det fr.o.m. denna dom endast bör ske restriktiva tolkningar av begreppet. Formuleringen ger i vilket fall klart och tydligt uttryck för att domstolen betraktat rättssäkerhetsaspekten i målet. De diskuterar den unges fri-och rättigheter i kontrast till det ingripande som ett tvångsomhändertagande innebär. Detta anses av många vara en grund för vad rättssäkerhet innebär – jfr. Jareborg och Gustafsson för den formella rättssäkerhetssynen. Att sådana hänsynstaganden görs i domar är centralt ur ett rättssäkerhetsperspektiv och att de som i det här fallet även uttrycks i domskälen är också ett uttryck för detta. I prejudicerande mål är detta av extra stor vikt, men även i övriga mål bör detta framgå med tydlighet.

Citatet från HFD:s domskäl i sin helhet lyder: ” Därför får en tolkning av 3 § LVU inte sträckas utöver vad som vore en rimlig tolkning av ordalydelsen – enbart det faktum att den unge utsätter sig för risker innebär inte att det föreligger ett beteende som är att klassa som socialt nedbrytande.”. I den andra delen av citatet så skiljer alltså HFD mellan det s.k. riskrekvisitet, som är en förutsättning för att ett tvångsomhändertagande enligt LVU ska bli aktuellt och rekvisitet socialt nedbrytande beteende. Detta kan anses vara en

själklarhet, men ligger även i linje med ett rättssäkerhetsperspektiv och utesluter en extensiv tolkning av begreppet. Det hade lett till en form av cirkeldefinition som snarare hade fått effekten att denna grund hade kunnat betraktas som en s.k. ”slasktratt”.

HFD konstaterar också att den unga i detta fall har utsatt sig för det riskbeteende som diskuterats, men att detta då inte nödvändigtvis innebär att den unga har ett socialt nedbrytande beteende. I detta fall är det dock tänkbart att HFD kan göra en analogi med ett av de exempel som nämns i förarbeten – att vistas i olämpliga miljöer, t.ex. i missbruksmiljö. Det handlar inte om att den unge missbrukar – ett eget rekvisit som förekommer i 3 § LVU, utan bara att den vistas i miljöer där missbruk förekommer. Den förklaring till varför detta beteende är att anse som socialt nedbrytande beteende bör vara kopplat till ett riskbeteende. Det skulle då vara så att lagstiftaren funnit det som olämpligt att den unge vistades i sådana miljöer för att hen kan komma att börja missbruka. Det går att tolka som en risk för ett riskbeteende. HFD gör dock inte denna tolkning utan håller sig till en restriktiv tolkning vilket också tyder på att rättssäkerhetsperspektiv har beaktats. En sådan analogi skulle stå i kontrast med legalitetsprincipen och det analogiförbud som råder utanför civilrättens område.

4.2.4 HFD 2015 ref. 42

Detta mål har många likheter med HFD 2015 ref. 42 där den unge också uppvisar ett beteende som utsätter denne för allvarliga risker. I det här målet var det istället så att den unge misskötte sin medicinering. Förvaltningsrätten delade socialnämndens bedömning att den unge uppvisar ett socialt nedbrytande beteende som avviker från samhällets grundläggande normer. De menar också att den unges livssituation har förbättrats sedan det omedelbara omhändertagandet och att det finns skäl för att det samtycke till vården som givits kan återkallas. Även kammarrätten delade socialnämndens åsikt i frågan.

Det gör däremot inte HFD. Liksom i föregående mål (HFD 2015 ref. 7) så finner de att beteendet inte går att tolka som socialt nedbrytande enligt 3 § LVU:s ordalydelse.

Detta mål delar som sagt många likheter med föregående, men det går även att argumentera för att den potentiella livsfaran är mer påtaglig i detta mål. Trots detta finner HFD att ett tvångsomhändertagande inte är aktuellt. Detta talar för att enligt högsta instans ska en restriktiv tolkning alltid ske av begreppet socialt nedbrytande beteende – något som i princip skrivs uttryckligen i både detta och föregående mål. I detta mål ställs detta också på sin spets med tanke på de potentiellt livsavgörande konsekvenserna. Avvägningen mellan de motstående skyddsintressena (den unges liv/hälsa och individens fri-och rättigheter) som HFD gör i detta mål talar starkt för att de beaktar rättssäkerhetsprinciper och värderar dessa högt. Det främsta exemplet på en sådan princip är legalitetsprincipen som bl.a. anger att offentlig maktutövning ska ske med lagstöd vilket HFD inte anser att det finns.

4.3 Promblematik med begreppet

Det som framgår vid en genomgång av praxis tycks vara att dessa domar tydligare lutar åt en formell/traditionell rättssäkerhetssyn än den materiella. Detta är inte särskilt överraskande, med tanke på vilket utrymme som gavs åt dessa perspektiv i de källor jag använde mig av. De som framförallt var verksamma jurister (inom det akademiska eller rättsväsendet) tycktes också erkänna sig till den synen på rättssäkerhet. I andra källor, med ett annat fokus än det strikt juridiska (ex. Staaf som har ett rättsociologiskt) så tycktes det finnas en större kritik mot den formella rättssäkerhetssynen. Detta är såklart ett för litet urval för att dra några slutsatser om (och ligger också i viss mån bortom uppsatsens syfte) men det talar ändå för att domare som är utbildade jurister kanske oftare tenderar att dela den formella synen på rättssäkerhet. Det intressanta med detta för uppsatsens del är den tidigare avhandlade vagheten med begreppet socialt nedbrytande beteende och hur det förhåller sig till fri-och rättigheter – speciellt om en tolkning bör ske restriktivt i

socialrättsliga fall. Frågan som då uppstår är om socialt nedbrytande beteende fyller någon funktion i sin nuvarande ordalydelse. I endast ett av fallen (RÅ 2000 ref. 33) har Regeringsrätten gjort en extensiv tolkning av begreppet och därmed klargjort att våldsamt/destruktivt beteende avviker från samhällets grundläggande normer. En spontan reaktion vid en läsning av 3 § LVU kan tänkas vara att se socialt nedbrytande beteende-rekvisitet som en s.k. ”slasktratt” – att tanken är att det ska ”fånga upp” de övriga fallen där samhället anser att en person under 18 år riskerar att utsätta sin utveckling och hälsa som inte täcks av de två övriga rekvisiten. Detta tycks inte vara fallet, och bör inte heller vara det ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Det skulle stå i konflikt med legalitetsprincipen och kravet på förutsebarhet som stipuleras i denna. Oförenligheten består då i att det saknas förutsebarhet för individen i vilka fall dennes fri-och rättigheter kan komma att inskränkas. Legalitetsprincipen talar då för att domstolen bör vara bunden till restriktiva tolkningar i dessa typer av fall. I båda definitionerna av rättssäkerhet är också ett sådant hänsynstagande ett grundläggande krav.

Att skapa en uttömmande lista över de beteenden som skulle leda till tvångsomhändertagande av personer under 18 år kan rimligtvis inte heller göras. Syftet med nuvarande formulering bör vara att den ska vara vid nog att kunna fånga upp personer under 18 år som utsätter sig för risk, men ändå kunna uppfylla förutsebarhetskravet som stipuleras i och med legalitetsprincipen.

Förarbetet förtydligar vad socialt nedbrytande beteende är på två sätt. Det första är ett uppräknande av exempel på vad det kan utgöra (vistelse på olämpliga miljöer, att den unge prostituerar eller uppträder på en ”sexklubb” sig eller att den utfört allvarliga brottsliga handlingar utan att de kan klassas som brottslig verksamhet). Det andra förtydligandet är istället för exempel av en mer deskriptiv karaktär – dessa beteenden ska bryta mot samhällets grundläggande normer. Frågan blir då istället vilka som är samhällets grundläggande normer. Innan den frågan avhandlas kan det också vara av vikt att jämföra de båda formuleringarna socialt nedbrytande beteende och

samhällets grundläggande normer, framförallt ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Alla fri- och rättigheter har vissa inskränkningar, även i ett samhälle som anses rättssäkert. Ett exempel på sådana inskränkningar är till exempel att kriminaliserade gärningar kan leda till fängelse som påföljd. Det utmärkande för rättssäkerhet är istället att den enskildes fri- och rättigheter beaktas när det offentliga utövar sin makt gentemot den enskilde och att det finns en proportionalitet mellan inskränkningen och samhällsintresset. Om socialt nedbrytande beteende är ekvivalent med att avvika från samhällets grundläggande normer så framstår möjligheterna att göra inskränkningar kanske som större. Speciellt vid beaktandet av vad som vidare går att utläsa ur förarbeten, att ovidkommande omständigheter - som t.ex. allmänna samhällsvärderingar - inte får läggas till grund för ett tvångsomhändertagande. Schlytter använde ordet "ascocialt" för att beskriva ett beteende som avviker från samhällets grundläggande normer. Det avvikande från samhällets grundläggande normer som Regeringsrätten i RÅ 2000 ref. 33 slog fast handlade alltså om våldsamt beteende. Detta tycks stämma överens med synen på våld i andra rättsområden, t.ex. inom arbetsrätt där en arbetstagares anställning kan avslutas direkt om denne brukar våld på arbetsplatsen. Även inom straffrätt är nästan alla typer av våldsamma handlingar kriminaliserade och det finns få undantag till ansvarsfrihet vid våldsbrott. Även samtycke, som är ett exempel på ett sådant undantag, har begränsningar till vad den enskilde kan samtycka till att utsättas för. Det finns alltså mycket som talar för att våld är något som avviker från samhällets grundläggande normer. En intressant aspekt är att RÅ 2000 ref. 33 är det äldsta målet som tas upp i uppsatsen och att det också är det mål där högsta instans inte gör en restriktiv tolkning av begreppet. Detta skulle kunna tala för att rättssäkerhetsprinciper har fått en större roll i dessa mål med åren. Detta styrks även av de två sista mål som presenteras (HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42) där HFD ger uttryck för att en tolkning av socialt nedbrytande beteende inte får gå utöver vad som rimligtvis kan utläsas av ordalydelsen. Det är tyvärr för lite underlag för att dra några långtgående slutsatser om just detta, och det är även möjligt att just våld är något som utgör ett socialt nedbrytande beteende med tanke på ordalydelsen (se ovanstående

resonemang). Ytterligare något som kan tänkas styrka detta är dock den historiska utvecklingen på området. Detta argument är inte heller utan brister med tanke på att det rör sig om en jämförelse mellan flera olika lagstiftningar under en betydligt längre tid än de 15 år som föreligger mellan RÅ 2000 re. 33 och HFD 2015 ref 7.

Mycket av den osäkerhet som föreligger kring begreppet socialt nedbrytande beteende handlar om vagheten i formuleringen. Det framstår också som märkligt varför just denna formulering existerar när den senare förtydligas med en annan – avviker från samhällets grundläggande normer. En viktig distinktion är dock att det inte får röra sig om ett avvikande från ”allmänna samhällsnormer”. Det rör sig alltså om tre till synes liknande begrepp, men där två får anses synonyma – socialt nedbrytande beteende och avviker från samhällets grundläggande normer. Dessa två skiljer sig dock från ”allmänna samhällsnormer”. Detta tyder på att det finns en gradskillnad mellan grundläggande normer och allmänna. Med tanke på hur restriktiva högsta instanser har varit med att betrakta beteenden som socialt nedbrytande så kan frågan om huruvida detta rekvisit ens kan anses vara nödvändigt. Det är fullt möjligt att tänka sig att de rekvisit som räknas upp i förarbeten istället, liksom missbruks- och brottslig verksamhets-rekvisiten i 3 § LVU inte föll under samma formulering. Det finns egentligen ingen större likhet mellan de beteenden som räknas upp – enstaka allvarigare brott, prostitution och vistelse i olämpliga miljöer (uppträdande på ”sexklubb” eller att befinna sig i ”missbruksmiljöer”). Det är även möjligt att det utvidgning som skedde i och med RÅ 2000 ref. 33 hade kunnat falla under formuleringen ”enstaka allvarliga brott” eftersom det rörde sig främst om misshandel och olaga hot. Det paraplybegrepp som de nu faller under är som tidigare nämnt vagt, och det finns en artskillnad mellan de beteenden som nämns. Ur ett rättssäkerhetsperspektiv finns det också flera fördelar med detta. Den förutsebarhet som går att utläsa ur legalitetsprincipen uppfylls på ett tydligare sätt om varje beteende återfinns i lagtext. En annan fråga som uppstår är varför det kallas för just socialt nedbrytande beteende, något som också avhandlas i viss mån i förarbeten. Det finns dock en annan aspekt på just

denna fråga – om socialt nedbrytande beteende ska förstås som att avvika från samhällets grundläggande normer, varför inte använda den senare formuleringen? Denna diskussion förekommer inte i förarbeten. Det är visserligen inte den främsta kritik som kan riktas mot begreppet ur ett rättssäkerhetsperspektiv, dels eftersom båda begreppen bör anses som vagt formulerade och dels eftersom även om man ersatte socialt nedbrytande beteende med avvikande från samhällets grundläggande normer så kvarstår samma problematik. Men varför används två vaga formuleringar för samma beteende? Ur ett rättssäkerhetsperspektiv vore det att föredra ett mer konkretiserat begrepp, eller i brist därpå, ett icke-konkretiserat framför två icke-konkretiserade. Framförallt är det återigen förutsebarheten som kan bli lidande vid en sådan oklarhet.

4.3.1 Alternativ till socialt nedbrytande beteende

En tänkbar lösning vore istället att förtydliga vilka samhällets grundläggande normer är. Istället för att skapa en uttömmande lista över vilka beteenden som är att anse som socialt nedbrytande kan beskrivningen tydliggöras. Problematiken kring detta blir dock snarlik – att fastslå vilka som är samhällets grundläggande normer. Det verkar då finnas två motstående intressen. Det ena är att lagstiftaren vill ”hålla öppet” för möjligheter att omhänderta unga som riskerar att skada sin hälsa och utveckling och det andra är att detta ska ske på ett rättssäkert vis. Det verkar som att denna avvägning har lämnats över till domstolarna att göra. Ytterligare en tänkbar lösning vore att, liksom Schlytter, låta dessa begrepp vara synonymt med asocialt. Istället för att socialt nedbrytande beteende används i lagtext skulle exempelvis ”asocialt beteende” kunna användas. En tänkbar invändning mot att inte använda den nuvarande formuleringen utan istället använda avviker från samhällets grundläggande normer eller asocialt beteende är att dessa kan tänkas ha en mer negativ denotation än socialt nedbrytande beteende. Det framstår visserligen som mer träffande för hur rekvisitet tolkas av högsta instans och till följd av detta, som mer rättssäkert.

4.4 Sammanfattning och avslutande reflektioner

I denna uppsats har socialt nedbrytande beteende belysts ur ett rättssäkerhetsperspektiv i två situationer. Den ena är begreppet i sig – innebörd, formuleringar m.m. och den andra är framförallt högsta instans tolkning av begreppet. I det första fallet har kritiken framförallt handlat om formuleringen och dess vaghet vilket leder till osäkerhet med vad som avses. I det andra fallet så har det istället handlat om hur domstolen har förhållit sig till denna problematik. Om den kritik som framförs mot bl.a. den vaghet som omgärdar begreppet bör detta också betraktas av domstolen och en restriktiv tolkning bör göras av begreppet. Det går även att argumentera för att en restriktiv tolkning ska ske i dessa fall oavsett med tanke på vilket ingrepp det är för individen, men att det särskilt bör beaktas vid osäkerhet. Det verkar också vara fallet i Regeringsrätten och senare Högsta förvaltningsdomstolens avgöranden. Endast vid ett tillfälle valde de att gå ifrån en restriktiv tolkning av begreppet och istället utvidga begreppet till att innefatta även något som inte uttryckligen exemplifieras i lagtext eller förarbeten. Slutsatsen kring hur högsta instans har förhållit sig till begreppet socialt nedbrytande beteende ur ett rättssäkerhetsperspektiv tycks dels vara att de är försiktiga med att utvidga begreppet och dels att de är försiktiga med att i prejudicerande fall även tillämpa de exempel som räknas upp i förarbeten. När det kommer till att utvidga begreppet har detta bara skett i ett fall (RÅ 2000 ref. 33) och i övriga fall så har de varit restriktiva med att t.ex. utnyttja ”enstaka allvarliga brott”-exemplet som ges i förarbeten. Regeringsrätten/Högsta förvaltningsdomstolen tycks också vara mer restriktiva än lägre instanser i sin bedömning av vad som kan anses vara socialt nedbrytande beteende.

Som tidigare lyfts i uppsatsen tycks den problematik som presenterats bero på vagheten i formuleringen. Men det tycks också vara vagt formulerat av en anledning. Rekvisitet socialt nedbrytande beteende tycks existera för att fånga upp de fall där personer under 18 år riskerar att skada sin hälsa eller fortsatta utveckling. Detta kan anses strida mot rättssäkerheten, speciellt vid ett sådant

stort ingrepp i den enskildes privatliv som ett tvångsomhändertagande innebär. Det går då att ifrågasätta om syftet med rekvisitets formulering är förenligt med legalitetsprincipen. Denna frågeställning går också att identifiera i Regeringsrättens och Högsta förvaltningsdomstolens domar. Vid ett ingrepp från det offentliga av denna dignitet bör en restriktiv tolkning av lagtext ske. Baserat på den praxis som presenteras i uppsatsen tycks högsta instans även dela denna uppfattning. Undantaget till detta är RÅ 2000 ref. 33 i vilket de fann att ett våldsamt beteende avviker tillräckligt mycket från samhällets grundläggande normer för att utgöra ett socialt nedbrytande beteende. Skillnaden mellan övriga fall som presenteras är att själva beteendet anses asocialt, d.v.s. avviker från samhällets grundläggande normer. I HFD 2015 ref. 7 och HFD 2015 ref. 42 utsätter sig de unga visserligen för påtaglig risk, men deras beteende är inte nödvändigtvis asocialt. I RÅ 2010 ref. 24 uppvisar den unga visserligen ett liknande beteende som i RÅ 2000 ref. 33 men i det fallet finns det andra faktorer (psykisk ohälsa) som påverkar utgången.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Litteratur

Bramstång, G. *"Den offentliga barnvården"* (Andra upplagan) Almqvist & Wiksell. 1970.

Gustafsson, H *"Rättens polyvalens: En rättsvetenskaplig studie av sociala rättigheter och rättssäkerhet"* Lunds universitet: Sociologiska institutionen 2002.

Jareborg, N. *"Straffideologiska fragment"* Iustus förlag. 1992.

Red. Lerwall, L. *"Makt, myndighet, människa : en lärobok i speciell förvaltningsrätt"* (Fjärde upplagan). Iustus förlag. 2020

Mattsson, T. *"Barnet och rättsprocessen : rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i samband med beslut om tvångsvård"*. Juristförlaget i Lund. 2002.

Schlytter, A. *"Kön och juridik i socialt arbete: Tillämpning av 3 § LVU på länsrättsnivå"* Studentlitteratur. 1999.

Singer, A. *"Barnets bästa : om barns rättsliga ställning i familj och samhälle"* (Sjunde upplagan). Norstedts Juridik. 2019.

Staaf, A. *"Rättssäkerhet och tvångsvård : en rättssociologisk studie."* Lunds universitet: Sociologiska institutionen, Lunds universitet. 2005.

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1956:61 – Ny barnavårdslag.

SOU 2000:77 – Omhändertagen – Samhällets ansvar för utsatta barn och unga.

SOU 2015:71 – Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU.

Propositioner

Prop. 1924:150 – Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om samhällets barnavård, m. m

Prop. 1979/80:1 – Om socialtjänsten.

Prop. 1989/90:28 – Om vård i vissa fall av barn och ungdomar.

Elektroniska källor

ISF rapport 2010:4 ”Rättssäker förvaltning?” Ulrik von Essen och Hans-Gunnar Axberger.

<<https://inspsf.se/download/18.6e75aae16a591304896cf2/1565330432603/Ra%CC%88ttssa%CC%88ker%20fo%CC%88rvaltning-ISF-Rapport%202010-04.pdf>>, besökt 2020-12-12.

Lagkommentar, Clevesköld, Lars, lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (JUNO) hämtad 2020-11-05.

<https://juno-nj-se.ludwig.lub.lu.se/b/documents/529007?annotation_id=SFS1990-0052_NKAR18&st=karnov&t=annotations#SFS1990-0052_K0_P3>

Rättsfallsförteckning

Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare regeringsrätten)

RÅ 2000 ref. 33.

RÅ 2010 ref. 24.

HFD 2015 ref. 7.

HFD 2015 ref. 42.